

Міністерство освіти і науки України
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Навчально-науковий інститут соціальних і гуманітарних наук
Кафедра історії та археології

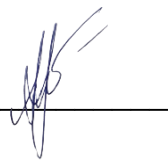
Зверхановська Олена Володимирівна

«ТАЙВАНСЬКА ПРОБЛЕМА»
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Кваліфікаційна робота
за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія)

Особистий підпис –

Олена ЗВЕРХАНОВСЬКА

Науковий керівник –

доктор історичних наук, професор
Олександр НАБОКА

Завідувач кафедри –

доктор історичних наук, професор
Олександр НАБОКА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ.....	8
1.1. Аналіз джерел.....	8
1.2. Історіографія.....	13
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ТАЙВАНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.....	16
2.1. Історичні та геополітичні передумови формування тайванської проблеми наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр.....	16
2.2. Тайванська криза 1954 р. та формування американо-тайванських військово-політичних відносин.....	23
2.3. Тайванська криза 1958 р. та розвиток міжнародних відносин у Тайванській протоці наприкінці 1950-х рр.....	27
2.4. Трансформація відносин КНР і США та міжнародний статус Тайваню в 1970–1990-х рр.....	33
2.5. Тайванська проблема у відносинах КНР, США і Тайваню на початку ХХІ ст.....	38
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТАЙВАНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ.....	46
3.1. Місце тайванської проблеми у змісті шкільного курсу всесвітньої історії.....	46
3.2. Методичні засади та дидактичний потенціал вивчення тайванської проблеми.....	52
3.3. Методична модель вивчення тайванської проблеми в 11 класі.....	59
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми. На початку XXI ст. Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) посідає важливе місце у формуванні сучасного міжнародного порядку. Держави регіону відіграють значну роль у світовій економіці, політиці та системі міжнародних відносин. Водночас АТР залишається простором складних геополітичних суперечностей, серед яких особливе місце посідає тайванська проблема.

Тайванська проблема сформувалася в умовах протистояння, що виникло після завершення громадянської війни в Китаї у 1949 р. та утворення Китайської Народної Республіки. Переміщення уряду Китайської Республіки на Тайвань започаткувало тривале політичне протистояння між Пекіном і Тайбеєм, яке згодом набуло важливого міжнародного виміру через залучення Сполучених Штатів Америки. Упродовж другої половини XX – на початку XXI ст. тайванська проблема залишалася одним із ключових чинників напруженості у Східній Азії та важливим елементом відносин між КНР і США.

Особливого значення проблема набула після зміни характеру китайсько-американських відносин у 1970-х рр. Нормалізація відносин між Пекіном і Вашингтоном, встановлення дипломатичних відносин між КНР та США, зміна американської політики щодо Тайваню та водночас збереження американських зобов'язань щодо безпеки острова сформували складну систему взаємозалежностей між КНР, США і Тайванем. Подальший розвиток цієї системи визначався як політикою китайського керівництва щодо об'єднання з Тайванем, так і позицією Сполучених Штатів та політичними змінами на самому острові.

На початку XXI ст. тайванська проблема не втратила свого значення. Навпаки, загострення відносин між КНР і США, посилення конкуренції двох держав у Східній Азії та активізація військово-політичного протистояння в Тайванській протоці знову актуалізували питання майбутнього статусу

Тайваню. Особливо помітним стало загострення 2022 р., коли візит спікерки Палати представників США Ненсі Пелосі на Тайвань спричинив масштабну реакцію КНР та продемонстрував високий рівень напруженості у відносинах між Пекіном і Вашингтоном.

Таким чином, дослідження тайванської проблеми дає можливість простежити не лише особливості політики КНР щодо Тайваню, а й еволюцію відносин між КНР, США та Тайванем упродовж тривалого історичного періоду. Вивчення цієї проблематики є важливим і для розуміння механізмів формування міжнародних конфліктів, впливу провідних держав на регіональну безпеку та взаємозв'язку між регіональними й глобальними процесами.

Актуальність теми має і український вимір. Для України, яка в умовах російської агресії безпосередньо стикається з проблемами міжнародної безпеки та гарантій підтримки з боку партнерів, важливим є розуміння особливостей сучасної системи міжнародних відносин і потенційних кризових ситуацій у різних регіонах світу. Загострення навколо Тайваню має потенціал впливати на розстановку сил у міжнародній системі та зовнішньополітичні пріоритети провідних держав, зокрема США.

Окремого значення дослідження набуває у контексті підготовки вчителя історії. Тайванська проблема пов'язана з низкою ключових тем шкільного курсу всесвітньої історії: завершенням громадянської війни в Китаї, утворенням КНР, «холодною війною», міжнародними відносинами другої половини XX ст., становленням сучасної системи міжнародних відносин та геополітичними процесами на початку XXI ст. Тому аналіз місця цієї проблематики у шкільному курсі та розроблення методичних підходів до її вивчення дають змогу поєднати історичне дослідження з практичними завданнями сучасної історичної освіти.

Об'єкт дослідження – міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні в другій половині XX – на початку XXI ст.

Предмет дослідження – формування та розвиток тайванської проблеми у відносинах між КНР, США і Тайванем у 1949–2022 рр. та методичні засади її вивчення у шкільному курсі всесвітньої історії.

Мета магістерської роботи – з’ясувати особливості формування та розвитку тайванської проблеми у відносинах між КНР, США і Тайванем у другій половині XX – на початку XXI ст. та обґрунтувати методичну модель її вивчення у шкільному курсі всесвітньої історії.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати джерельну базу та історіографію тайванської проблеми;
2. Визначити історичні передумови, основні етапи та особливості розвитку тайванської проблеми у відносинах КНР, США і Тайваню в 1949–2022 рр.;
3. Визначити місце та дидактичний потенціал тайванської проблеми у шкільному курсі всесвітньої історії;
4. Розробити й обґрунтувати методичну модель вивчення тайванської проблеми в 11 класі.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1949 до 2022 рр.

Нижньою хронологічною межею є 1949 р., коли після перемоги комуністичних сил у громадянській війні на материковому Китаї було проголошено Китайську Народну Республіку, а уряд Китайської Республіки на чолі з Чан Кайши перемістився на Тайвань. Саме ці події стали безпосередньою передумовою формування тайванської проблеми в її сучасному політичному та міжнародному вимірі.

Верхньою хронологічною межею є 2022 р., який характеризувався черговим значним загостренням відносин між КНР і США навколо Тайваню. Візит спікерки Палати представників США Ненсі Пелосі на Тайвань у серпні 2022 р. спричинив масштабні військові навчання КНР навколо острова та

продемонстрував збереження високого рівня напруженості у Тайванській протоці.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію Китайської Народної Республіки, Тайваню та Сполучених Штатів Америки, а також ширший Азіатсько-Тихоокеанський регіон у тій частині, в якій міжнародні процеси в ньому були пов'язані з розвитком тайванської проблеми.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності, системності, багатофакторності та конкретності. Тайванська проблема розглядається як складне історичне та міжнародно-політичне явище, розвиток якого визначався сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників та змінами міжнародного середовища.

Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціально-історичні методи. Методи аналізу і синтезу застосовано під час опрацювання джерел та наукової літератури. Індукція й дедукція дали можливість перейти від аналізу окремих історичних подій і політичних рішень до узагальнення основних тенденцій розвитку тайванської проблеми. Історико-порівняльний метод використано для зіставлення підходів КНР, США та Тайваню до проблеми та виявлення змін у їхній політиці на різних етапах досліджуваного періоду.

Проблемно-хронологічний метод дав можливість простежити послідовність і динаміку формування та розвитку тайванської проблеми від 1949 до 2022 р. Системний метод сприяв розгляду відносин КНР, США і Тайваню як взаємопов'язаної системи, на яку впливали регіональні та глобальні процеси. Метод аналізу документів використано під час опрацювання нормативних, дипломатичних, політичних та інших джерел.

Під час розроблення методичної частини роботи застосовано методи педагогічного аналізу, аналізу навчальних програм і підручників, методичного моделювання та узагальнення методичного досвіду, що дали змогу визначити можливості використання матеріалів дослідження у

шкільному курсі всесвітньої історії та розробити методичну модель вивчення тайванської проблеми в 11 класі.

Практичне значення магістерської роботи полягає в можливості використання її основних положень, фактичного матеріалу та висновків у подальших дослідженнях історії міжнародних відносин у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, історії відносин між КНР, США і Тайванем, а також у навчально-методичній роботі вчителя історії. Запропоновані в роботі методична модель, дидактичні завдання та методичні рекомендації можуть бути використані під час вивчення тем, пов'язаних із «холодною війною», історією КНР, міжнародними відносинами другої половини XX – початку XXI ст. та сучасними геополітичними процесами.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку джерел і літератури. Загальний обсяг роботи становить 80 сторінок, із них основного тексту – 71 сторінка. Список джерел і літератури містить 68 позицій.

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ

1.1. Аналіз джерел

Джерельна база магістерської роботи охоплює два взаємопов'язані блоки: джерела для дослідження історичного розвитку тайванської проблеми та нормативно-методичні й навчальні матеріали, використані для визначення можливостей її вивчення у шкільному курсі всесвітньої історії.

Джерельну основу методичної частини роботи становлять чинна навчальна програма з всесвітньої історії для 10–11 класів [1], модельні навчальні програми громадянської та історичної освітньої галузі для 7–9 класів [2–4], підручники з всесвітньої історії для 11 класу рівня стандарту та профільного рівня [5–7], а також законодавчі й нормативно-методичні документи у сфері загальної середньої освіти [8–12].

Навчальна програма для 10–11 класів [1] використана як основне джерело для визначення місця тайванської проблематики у змісті старшої школи. Її аналіз дає можливість встановити теми й змістові блоки, у межах яких доцільно розглядати формування КНР, міжнародні відносини доби «холодної війни», розвиток Китаю та сучасні геополітичні процеси. Модельні програми для 7–9 класів [2–4] залучено для простеження наступності громадянської та історичної освітньої галузі й визначення тих умінь і способів навчальної діяльності, які формуються в учнів до переходу в старшу школу.

Підручники для 11 класу [5–7] проаналізовано з метою з'ясування фактичного представлення в навчальній літературі історії КНР, американо-китайських відносин і тайванської проблеми. Їх зіставлення з навчальною програмою дозволяє встановити, які аспекти теми вже представлені у шкільному курсі, а які потребують додаткового методичного опрацювання вчителем.

Закони України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», державні стандарти загальної середньої освіти та Концепція розвитку громадянської освіти [8–12] використано для визначення загальних нормативних і компетентнісних засад організації навчання. Ці документи важливі для обґрунтування не стільки історичного змісту тайванської проблеми, скільки способів його педагогічного опрацювання, зокрема роботи з різними джерелами інформації, аргументованого формулювання суджень та розгляду суспільно й політично складних питань.

Джерельну базу історичної частини дослідження становлять офіційні документи, праці та виступи політичних діячів і дипломатів, а також матеріали преси й електронних інформаційних ресурсів. За характером і змістом їх умовно поділено на три групи.

До **першої групи** належать опубліковані офіційні документи різних держав, у яких висвітлюються окремі аспекти тайванської проблеми. Передусім це резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 2758 від 25 жовтня 1971 р., якою було відновлено права КНР в ООН, а її представників визнано єдиними законними представниками Китаю в Організації [13]. Для простеження еволюції американо-китайських відносин і політики США щодо Тайваню використано Шанхайське комюніке 1972 р. [19], спільні комюніке 1979 і 1982 рр. [14; 20] та «Акт про взаємини з Тайванем» 1979 р. [15]. Позицію КНР щодо можливості застосування силових засобів у тайванському питанні відображає Закон про протидію розколу держави 2005 р. [18], а сучасний військово-безпековий контекст характеризує щорічний звіт Міністерства оборони США за 2020 р. [16].

Окрему частину цієї групи становлять документи Канцелярії у справах Тайваню при Державній раді КНР, зокрема офіційний документ «Тайванське питання та об'єднання Китаю» 1993 р. [24]. У ньому викладено основні положення політики КНР щодо Тайваню та підходи китайського керівництва до вирішення тайванської проблеми, зокрема положення концепції «одна країна – дві системи».

До офіційних джерел належать також виступи та заяви президентів Тайваню, у яких відображено особливості політичного курсу Тайбея та характер його взаємодії з Пекіном на різних етапах розвитку тайванської проблеми [17; 23].

Таким чином, офіційні документи дають змогу простежити позиції основних учасників тайванської проблеми та міжнародних організацій щодо її врегулювання. Їх аналіз дозволяє визначити нормативно-правові засади політики КНР, США і Тайваню, а також простежити зміни офіційних підходів до статусу острова та перспектив його подальшого розвитку.

До **другої групи** належать праці та промови дипломатів і політичних діячів, які безпосередньо брали участь у формуванні міжнародного порядку в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Важливе значення для аналізу цілей американської політики щодо Тайваню мають праці Г. Кіссінджера, який був радником президента США Р. Ніксона з питань національної безпеки, а згодом державним секретарем США за президентства Р. Ніксона і Дж. Форда [22].

Насамперед слід виокремити його працю «Про Китай», у якій автор, спираючись на значний дипломатичний досвід, узагальнює багаторічну історію взаємовідносин США і КНР, а також США і Тайваню. Серед основних питань, розглянутих Г. Кіссінджером, – походження тайванської проблеми та роль Вашингтона у формуванні конфлікту в Тайванській протоці у 1940–1950-х рр. XX ст., значення тайванського чинника у процесі нормалізації відносин між Білим домом та режимом Мао Цзедуна наприкінці 1960-х – у 1970-х рр. XX ст., а також особливості відносин у трикутнику Вашингтон – Пекін – Тайбей на сучасному етапі.

Безпосередня участь Г. Кіссінджера у встановленні міждержавних відносин між США та КНР у 1970-х рр. надає його оцінкам особливого значення. Автор заперечував тезу про існування «особливих відносин» між Вашингтоном і Тайбеєм, наголошуючи, що Білий дім не мав наміру безумовно підтримувати Тайвань у протистоянні з Китаєм. На його думку,

принциповим для Сполучених Штатів залишався мирний і ненасильницький характер об'єднання двох частин китайської території. Відповідно, Кіссінджер не погоджувався з прихильниками концепції «двох Китаїв».

Водночас у книзі «Про Китай» переважно представлено американське бачення тайванської проблеми. Однак це не зменшує значення праці для дослідження, оскільки її автор безпосередньо брав участь у формуванні американської політики щодо КНР і Тайваню та мав значний практичний досвід дипломатичної діяльності.

В інших своїх працях і статтях Кіссінджер також розглядав тайванське питання як одну з перешкод у розвитку сучасних американо-китайських відносин. Водночас він зазначав, що Вашингтон змушений підтримувати Тайвань, зокрема з огляду на відмінності політичних режимів КНР і Тайваню.

До цієї групи також належать праці американського політолога З. Бжезинського [21; 25]. У праці «Велика шахівниця» [21] З. Бжезинський розглядає Китай у ширшому контексті стратегічного балансу в Євразії та Східній Азії, що дає змогу визначити геополітичне місце тайванського питання в американській стратегії щодо регіону.

У статті «U.S. Grand Strategy in an Age of Upheaval» [25] автор зазначає, що одним із головних завдань США в найближчій перспективі є відновлення життєздатності ідеї «Великого Заходу» за одночасного підтримання рівноваги на Сході в умовах глобального посилення Китаю. Ця праця використана для характеристики ширшого стратегічного контексту, в якому розвивалися американо-китайські відносини.

Важливим джерелом для реалізації поставлених у магістерській роботі завдань є стаття президента Тайваню Лі Денхуея «Суверенітет Китайської Республіки є незаперечним». У ній автор доводив, що, незважаючи на поширену в міжнародному співтоваристві думку про КНР як головного виразника інтересів китайського народу, Тайвань також має підстави для

ширшої присутності в міжнародних організаціях і може виступати суб'єктом міждержавних відносин [23]. Це джерело дає змогу врахувати позицію тайванського політичного керівництва та доповнити американські й китайські підходи до проблеми.

До **третьої групи** належать матеріали преси та електронних інформаційних ресурсів. Вони використані переважно для характеристики конкретних проявів тайванської проблеми на початку XXI ст., зокрема загострення ситуації в Тайванській протоці у 2022 р., реакції КНР, США і Тайваню та військово-політичної взаємодії сторін [26–33]. Для висвітлення окремих аспектів військово-технічного співробітництва США і Тайваню також залучено матеріали спеціалізованого інформаційного ресурсу ЦАМТО [46].

Через оперативний характер матеріалів преси та інформаційних ресурсів їх використано насамперед для уточнення перебігу конкретних подій і позицій сторін. Відомості з цих публікацій зіставлялися з офіційними документами та науковою літературою, що дає змогу уникнути їх некритичного використання як основи історичного дослідження.

Отже, джерельна база магістерської роботи охоплює нормативно-методичні та навчальні матеріали, офіційні документи, праці й виступи дипломатів і політичних діячів, а також матеріали преси та електронних інформаційних ресурсів. Поєднання різних за характером джерел дає можливість комплексно дослідити формування та розвиток тайванської проблеми, зіставити позиції КНР, США і Тайваню, простежити трансформацію відносин між основними учасниками проблеми впродовж досліджуваного періоду, а також визначити можливості використання відповідного матеріалу у шкільному курсі всесвітньої історії.

1.2. Історіографія

Історіографічну базу магістерської роботи становлять праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячені історії міжнародних відносин, політиці США і КНР у Східній Азії, міжнародному статусу Тайваню, а також теорії та методиці навчання історії. Історичний аспект проблеми представлений, зокрема, працями О. В. Набоки, О. В. Шевчука, Я. І. Завади, Г. Д. Данчук та О. Теленко [48; 59; 64–67].

Вагомий внесок у дослідження китайської політики щодо Тайваню на сучасному етапі зробили українські вчені. Зокрема, значну роль у вивченні історії та сучасного стану тайванської проблеми відіграв український науковець, доктор політичних наук, професор О. В. Шевчук [65–67]. Одним із провідних напрямів його наукових інтересів є розвиток регіональної системи міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) після завершення «холодної війни». Цій проблематиці він присвятив значну кількість наукових праць, серед яких є дослідження, безпосередньо пов'язані з питаннями, розглянутими в цій магістерській роботі [65–67].

Серед питань, які активно досліджувалися О. В. Шевчуком, важливе місце посідають взаємовідносини у геополітичному трикутнику Вашингтон – Пекін – Тайбей, починаючи з евакуації на острів режиму Чан Кайши у 1949 р., коли США виступили гарантом його безпеки. Науковець розглядає еволюцію політики основних учасників тайванської проблеми та її залежність від ключових тенденцій розвитку глобальної системи міжнародних відносин у біполярну та однополярну добу.

Сучасні аспекти тайванської проблеми висвітлено у працях Я. І. Завади та Г. Д. Данчук [48], а також О. Теленко [64]. У них розглядаються особливості міжнародного становища Тайваню, його місце у протистоянні США і КНР та специфіка функціонування Тайваню як де-факто держави. Ці дослідження є важливими для характеристики сучасного етапу розвитку проблеми та уточнення понятійного апарату, пов'язаного з міжнародним статусом Тайваню.

Корисною для дослідження виявилася також праця А. В. Юрковського «Конституційно-правовий аналіз проблеми Тайваню: практика функціонування політичної системи та міжнародні відносини» [68], у якій розкриваються основні положення зовнішньої політики Тайваню, зокрема її цілі та здобутки, права щодо контролю над повітряним і водним просторами, права на участь у засіданнях міжнародних організацій та членство в них. Основну увагу автор зосереджує на аналізі юридичних прав Тайбея щодо участі у діяльності міжнародного співтовариства. Ця проблема залишається актуальною з огляду на зацікавленість багатьох держав у розвитку співробітництва з Тайванем, але водночас обмежені можливості такої взаємодії через невизначеність політичного статусу острова.

Окрему групу становлять наукові та навчально-методичні праці з теорії і методики навчання історії, які стали основою для розроблення методичної частини магістерської роботи. Загальні напрями трансформації шкільної історичної освіти, використання інноваційних моделей і технологій навчання розглянуто у працях К. О. Баханова [37; 38]. Питання організації практичної діяльності учнів, розвитку історичного мислення та застосування сучасних засобів навчання висвітлюються у працях В. С. Власова [41], Д. Л. Десятова [43; 44] та В. Дрібниці [45].

Питання інтеграції історичного та громадянського змісту й формування м'яких навичок учнів висвітлено у працях З. Возної та Т. Ремех [39; 40], а вимоги до сучасного шкільного підручника історії – у праці Н. М. Гупана [42].

Для обґрунтування компетентнісного підходу особливе значення мають праці В. Ю. Кришмарел, Ю. Б. Малієнко, Т. І. Мацейків, Т. О. Ремех [50], Ю. Б. Малієнко [53; 56], О. І. Пометун, Н. М. Гупана та В. С. Власова [60], а також Т. Ремех і О. І. Пометун [62]. У цих працях розглянуто формування предметних і ключових компетентностей, організацію навчальної діяльності учнів та особливості навчання історії і громадянської освіти в сучасній школі.

Окреме значення для розроблення практичних завдань мають праці Ф. Л. Левітаса та О. О. Салати [54], В. О. Мисана [57], П. В. Мороза [58], а також О. Пометун і Н. М. Гупана [61]. Вони використані для обґрунтування роботи з писемними історичними джерелами, дослідницьких завдань, проблемного навчання та розвитку критичного мислення учнів. Положення про оновлення змісту шкільної історичної освіти в сучасних умовах враховано також за працею Г. В. Сєрової [63].

Водночас у залученій до роботи науково-методичній літературі тайванська проблема не розглядається як окремий об'єкт методики навчання всесвітньої історії. Тому методична частина цієї роботи спрямована на поєднання загальних сучасних підходів до навчання історії з конкретним історичним матеріалом тайванської проблеми.

Отже, історіографічна база роботи охоплює два взаємопов'язані напрями. Перший представлений дослідженнями історії тайванської проблеми, міжнародного статусу Тайваню та відносин між КНР, США і Тайванем, а другий – працями з теорії та методики навчання історії, компетентнісного підходу, роботи з історичними джерелами, розвитку критичного та історичного мислення учнів. Поєднання цих напрямів створює основу як для історичного дослідження тайванської проблеми, так і для розроблення методики її вивчення у шкільному курсі всесвітньої історії.

РОЗДІЛ 2.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ТАЙВАНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст

2.1. Історичні та геополітичні передумови формування тайванської проблеми наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр

Становлення сучасної політики КНР щодо Тайваню бере початок у 1949 р., після завершення громадянської війни в Китаї, яка з 1946 р. тривала між комуністичними силами на чолі з Мао Цзедуном та Гомінданом, очолюваним Чан Кайши. Поразка останнього на материковій частині країни зумовила евакуацію гомінданівського уряду на острів Тайвань. Китайська Республіка на Тайвані є де-факто самоврядним політичним утворенням з обмеженим дипломатичним визнанням [64, с. 198]. Тайвань розташований приблизно за 160 км від південно-східного узбережжя Китаю та відокремлений від материкової частини Тайванською протокою. Під юрисдикцією тайванського уряду перебувають також острови Пенхуледао (Пескадорські), Цзіньміндао (Квемой) та Мацзудао, розташовані поблизу узбережжя провінції Фуцзянь; загальна площа територій становить близько 36 тис. км² [49].

Питання політичної належності Тайваню має глибоке історичне коріння, однак особливої гостроти воно набуло після завершення Другої світової війни. Після капітуляції Японії у 1945 р. Тайвань перейшов під адміністративний контроль Китайської Республіки [24].

Після перемоги китайських комуністів у громадянській війні та проголошення Китайської Народної Республіки у 1949 р. уряд Гоміндану був змушений перебратися на Тайвань. Водночас Чан Кайши заявив про продовження виконання ним повноважень президента та головнокомандувача збройних сил Китаю. Адміністративним центром Китайської Республіки та її фактичною «тимчасовою столицею» став Тайбей [22, р. 88–90].

У зовнішній політиці лідер Гоміндану розраховував передусім на підтримку Сполучених Штатів, співпраця з якими розпочалася ще у 1930-х рр. XX ст. Попри складність становища, Чан Кайши не планував тривалого перебування на Тайвані та не мав наміру пасивно очікувати можливого захоплення острова противниками. Саме тому він прагнув забезпечити дипломатичну підтримку та міжнародне визнання. З цією метою Чан Кайши здійснював поїздки до Кореї та Філіппін, де проводив переговори щодо створення «Далекосхідного антикомуністичного альянсу» [49].

Водночас на першому етапі міжнародне становище Чан Кайши залишалося нестабільним. Це значною мірою пояснювалося позицією Сполучених Штатів, які спочатку не планували брати на себе зобов'язання щодо захисту Тайваню. 5 січня 1950 р. президент США Г. Трумен заявив про відсутність намірів втручатися у тайванське питання, а 12 січня державний секретар США Д. Ачесон оприлюднив географічні межі оборонної стратегії Вашингтона в АТР, відомі як «лінія Ачесона».

Ця лінія простягалася від Алеутських островів до Японії, далі через Окінаву до Філіппін. Корейський півострів і Тайвань до визначеної зони американського оборонного периметра не входили. Таким чином, «лінія Ачесона» фактично підтверджувала статус Китаю як великої держави у Східній Азії, що раніше був визнаний Сполученими Штатами в Каїрській декларації.

Поступово Державний департамент США за часів Д. Ачесона перетворився на осередок сил, критично налаштованих щодо Гоміндану. Такі американські політичні діячі, як Джордж Кеннан, Дін Раск, Пол Нітце та Джон Фостер Даллес, вважали, що гомінданівське керівництво вже достатньо себе дискредитувало, щоб знову розраховувати на американську підтримку [59, с. 131–137].

Сам Д. Ачесон дотримувався аналогічної позиції. На початку 1949 р. він направив на Тайвань спеціальну розвідувальну місію на чолі з Лівінгстоном Мерчантом. Одним із її завдань було вивчення можливостей

усунення Чан Кайши від влади та заміни його політичною фігурою, яка відповідала б інтересам США, зокрема генералом Сунь Лічженем, відомим своїми ліберальними поглядами. Місія Л. Мерчанта була спрямована саме на Тайвань, тому відповідні вказівки Д. Ачесона стосувалися острова, а не материкової території, доля якої на початку 1949 р. вже значною мірою вважалася визначеною [59, с. 131–137].

Після повернення до США Л. Мерчант представив звіт, у якому зазначив нереалістичність планів перевороту на користь Сунь Лічжєня або інших лідерів тайванських сепаратистських сил. Причиною цього було те, що Чан Кайши зберігав жорсткий контроль над політичною ситуацією на острові [59, с. 131–137].

У міру подальшого загострення геополітичного протистояння між новопроголошеною КНР і США питання політичного та міжнародного статусу режиму Чан Кайши почало вирішуватися на його користь. 27 червня 1950 р. президент США Г. Трумен оголосив про введення 7-го флоту США до Тайванської протоки. Його завданням було не допустити можливого захоплення Тайваню силами КНР, а водночас стримувати Чан Кайши від військових дій проти материкового Китаю. Водночас американська позиція щодо Тайваню та КНР залишалася певною мірою невизначеною, оскільки Вашингтон ще розраховував на можливість встановлення відносин із комуністичним Китаєм. Унаслідок цього адміністрація Г. Трумена продовжувала досить стримано ставитися до уряду Чан Кайши.

Водночас американська присутність на Тайвані у 1947–1948 рр. поступово розширювалася. Восени 1947 р. було оголошено про початок функціонування на острові американської програми військової підготовки. Попри антиімперіалістичну риторику, влада Китайської Республіки фактично більше сприяла, ніж перешкоджала розвитку американо-китайського військового співробітництва в районі Тайванської протоки. У першій половині 1948 р. представники Гоміндану через дипломатичні канали намагалися переконати американську владу у необхідності перетворення

Тайваню на потужну військово-морську базу, що потребувало значної фінансової та технічної допомоги США. Ця пропозиція швидко знайшла підтримку серед представників Конгресу США, і вже в липні 1948 р. було прийнято відповідний закон (PL 512), відповідно до якого Китаю передали 131 бойовий корабель загальною вартістю 141 млн доларів [59, с. 131–137].

Таким чином, хоча захист Тайваню спочатку не належав до пріоритетних напрямів діяльності американської адміністрації, зацікавленість американських політичних кіл островом поступово зростала. Наприкінці 1949 – на початку 1950 рр. Конгрес США перетворив обговорення тайванської проблеми на одне з основних питань порядку денного своїх засідань і слухань. Основною причиною цього стала евакуація на острів гомінданівського уряду. Водночас у ході дискусій значна увага приділялася не лише можливості допомоги Чан Кайши як колишньому союзнику, а й збереженню Тайваню як стратегічного опорного пункту США у Східній Азії.

Подальші зміни американської позиції значною мірою були пов'язані з початком Корейської війни. Комуністичний Китай надав пряму військову підтримку КНДР, яка виступала противником США. У жовтні 1950 р. китайські «народні добровольці» вступили у Корейську війну на боці КНДР, а в листопаді їхня участь у бойових діях проти сил ООН набула масштабного характеру. За таких обставин Сполучені Штати були змушені переглянути свою позицію та віддати перевагу підтримці Тайваню [22, р. 129–148].

Із початком війни 25 червня 1950 р. США, всупереч попереднім очікуванням, одразу вжили заходів для підтримки Південної Кореї. 27 червня Г. Трумен, направляючи 7-й флот ВМС США до району Тайванської протоки, заявив про намір Сполучених Штатів запобігати будь-якій формі військового наступу на Тайвань [22, р. 129–133].

Зі свого боку, після початку Корейської війни Чан Кайши прагнув посилити значення Китайської Республіки в американській антикомуністичній політиці у Східній Азії. Одразу після початку бойових дій

він запропонував направити 30 тис. бійців гомінданівської армії для підтримки сил ООН у Кореї. Однак ця спроба стати повноцінним союзником США не була підтримана. Із Вашингтона до командування американських сил у Кореї надійшла вказівка «ввічливо відхилити» пропозицію уряду Китайської Республіки [22, р. 129–143].

Водночас характер відносин між Китайською Республікою та Сполученими Штатами почав змінюватися. Із серпня 1950 р. американське посольство в Тайбеї очолював як тимчасовий повірений у справах Карл Л. Ранкін, а у 1953 р. він був призначений послом США в Китайській Республіці. Зміцнення американської дипломатичної присутності на Тайвані відображало загальну зміну політики Вашингтона щодо уряду Китайської Республіки в умовах Кореїської війни.

Отримавши фактичні гарантії безпеки, Чан Кайши почав розраховувати на подальшу підтримку США, передусім на допомогу американських збройних сил у контрнаступі гомінданівської армії проти комуністів та поверненні уряду Китайської Республіки на материк. Однак 27 липня 1950 р. на засіданні Ради національної безпеки Г. Трумен офіційно підтримав нову програму військової підготовки гомінданівських сил та рішення про направлення на Тайвань групи військових радників [22, р. 151–158].

Активізувалося і військове співробітництво між сторонами. Повномасштабні американські поставки озброєнь на Тайвань розпочалися в січні 1951 р. [22, р. 151–158]. Упродовж наступних 15 років на острів у середньому щорічно постачалося озброєння, боєприпаси та військова техніка на суму 167 млн доларів, а загальна вартість таких поставок у 1965 р. досягла 2,5 млрд доларів [65, с. 55–58].

Активізація американо-тайванських відносин продовжилася за президентства Дуайта Ейзенхауера (1953–1961). 6 листопада 1953 р. він підписав документ СНБ 146/2, у якому переглядалася попередня політика Д. Ачесона, а Тайвань офіційно включався до «оборонного периметра» Сполучених Штатів. Документ також містив положення про необхідність

захисту острова від захоплення силами, ворожими США, за будь-яких обставин [22, р. 151–158].

Безпосередня співпраця американських і гомінданівських військових розпочалася у травні 1951 р. На Тайвань прибуло кілька сотень офіцерів збройних сил США, основним завданням яких було надання експертної допомоги. Цю «Групу радників з військової допомоги» очолив генерал Вільям Чейз. Поступово вона перетворилася на важливий центр американського впливу на Тайвані. До вересня 1951 р. її штат налічував 300 осіб, а до кінця десятиліття – вже 2300 [22, р. 151–158].

Водночас американська військова присутність на Тайвані на початку 1950-х рр. не досягла масштабів, на які розраховував Чан Кайши. Замість відкритої підтримки політики «повернення на материк» Сполучені Штати зосередилися передусім на систематичному зміцненні Тайваню як стратегічної військової бази.

Разом із тим Вашингтон був об'єктивно зацікавлений у будь-якому послабленні КНР, особливо після втручання Пекіна у Корейську війну в листопаді 1950 р. Півмільйонна гомінданівська армія відволікала частину військових ресурсів КНР від корейського театру бойових дій, а диверсійна діяльність на материку завдавала збитків китайській економіці. На цьому тлі американська економічна допомога гомінданівському режиму продовжувала зростати. У 1951 р. на Тайвані була фактично запроваджена ефективніша фінансова система замість попередньої, зруйнованої гіперінфляцією. Одним із перших напрямів економічної політики уряду Китайської Республіки стала аграрна реформа, проведена у 1949–1957 рр. за активної участі американських представників у складі Спільної китайсько-американської комісії з аграрної реконструкції [49].

Значна частина американської допомоги спрямовувалася на відновлення та розвиток економічної інфраструктури острова – електростанцій, залізниць і автомобільних доріг, портів, телеграфних та телефонних ліній. Не применшуючи ролі китайських господарських

керівників, варто зазначити, що участь США у створенні передумов майбутнього тайванського «економічного дива» була визначальною. Фактично Тайвань став майданчиком масштабного соціально-економічного експерименту, реалізованого Сполученими Штатами [49].

Водночас цей експеримент охоплював не лише соціально-економічну, а й політичну та зовнішньополітичну сфери. Фактично Сполучені Штати формували для себе союзника в особі Китайської Республіки на Тайвані.

Разом із тим уже на початку 1950-х рр. стало очевидним, що Чан Кайши прагнув рішуче припинити спроби США втручатися у внутрішньополітичний устрій Китайської Республіки. Про лібералізацію політичного життя на острові в цей період фактично не йшлося. Після переміщення гомінданівського уряду на Тайвань Чан Кайши вжив низку заходів для підвищення ефективності роботи державного апарату, який на материку був уражений корупцією та зловживаннями. Було проведено очищення партійних рядів та організовано кампанію із залучення до Гоміндану лояльних представників корінного населення. Водночас заборона на створення нових політичних партій залишалася чинною.

Після запровадження у 1950 р. нової системи управління островом почали проводитися альтернативні вибори до муніципальних і повітових органів самоврядування. Однак на вищих рівнях влади, починаючи з провінційного, керівники призначалися центральною владою, а склад вищих представницьких органів Китайської Республіки був заморожений відповідно до «Тимчасових положень» Конституції [64, с. 199–201].

Режим залишався авторитарним, що створювало для Сполучених Штатів певні труднощі з ідеологічним обґрунтуванням співпраці з урядом Чан Кайши. Водночас, усвідомлюючи стратегічну вигідність такого партнерства для США, Чан Кайши дозволяв собі вступати в суперечки з американськими представниками на острові навіть у питаннях розподілу фінансових ресурсів, які надходили з Вашингтона. Одним із постійних предметів суперечок були розбіжності щодо формування оборонного

бюджету: Чан Кайши та гомінданівські генерали наполягали на його значному збільшенні.

Керівництво Китайської Республіки також чинило опір спробам американської сторони приватизувати низку найбільших підприємств острова, здійснити ліберальні реформи в організації економіки та забезпечити ширшу участь корінних тайванців в економічному й політичному управлінні [64, с. 199–201].

2.2. Тайванська криза 1954 р. та формування американо-тайванських військово-політичних відносин

На початку 1950-х рр. міжнародна ситуація навколо Тайваню залишалася напруженою. Керівництво КНР розглядало острів як невід'ємну частину китайської території. Після завершення Корейської війни та вивільнення відповідних військових сил Пекін активізував військові дії проти прибережних островів, контрольованих Китайською Республікою, розглядаючи їх як складову боротьби за встановлення контролю над Тайванем [24; 49].

У 1954 р. ситуація ще більше загострилася і набула рис потенційного збройного конфлікту. Прем'єр-міністр КНР Чжоу Еньлай заявив про необхідність «звільнення» Тайваню. 3 вересня Народно-визвольна армія Китаю (НВАК) обстріляла острів Цзіньмень, а в листопаді – острови Дачень, що перебували під контролем Тайваню [22, р. 151–157; 49].

Ці дії викликали різко негативну реакцію Сполучених Штатів, які виступили на підтримку Тайваню. У цей період навіть розглядалася можливість застосування проти Китаю ядерної зброї, однак президент Д. Ейзенхауер відмовився від такого сценарію [22, р. 151–157].

На цьому тлі значно активізувалися переговори між Вашингтоном і Тайбеєм щодо укладення договору про взаємну оборону. Чан Кайши прагнув надати союзницьким відносинам між США та Китайською Республікою офіційного оформлення у формі Договору про взаємну оборону (ДВО),

подібного до угод, які Сполучені Штати вже уклали зі своїми основними союзниками у Східній Азії [22, р. 151–157; 24].

Ще восени 1953 р., після укладення Договору про взаємну оборону з Південною Кореєю, було підготовлено проєкт аналогічної угоди з Тайванем. Проте Державний департамент США на чолі з Джоном Ф. Даллесом не поспішав із її підписанням. Однією з причин була непопулярність тісних відносин Вашингтона з Чан Кайши серед західноєвропейських союзників США. У європейських державах до генералісимуса не ставилися прихильно, а ентузіазм частини американських політичних кіл щодо концепції «вільного Китаю» залишався для європейських партнерів незрозумілим [22, р. 151–157].

У 1954 р., у зв'язку з проведенням Женевської конференції з питань Індокитаю, відносини США з європейськими державами набули особливого значення, тому Вашингтон не був зацікавлений у їх подальшому ускладненні через тайванське питання. Водночас Чан Кайши мав важливий політичний аргумент – право вето в Раді Безпеки ООН. Унаслідок цього Даллес був змушений пообіцяти Тайбею якнайшвидше укладення ДВО в обмін на згоду Чан Кайши не голосувати проти американської резолюції щодо врегулювання ситуації в Кореї [22, р. 151–157].

Зрештою, 2 грудня 1954 р. договір між США та Тайванем було підписано. Відповідно до його положень, Вашингтон зобов'язувався надавати допомогу в обороні Тайваню. Американські оборонні зобов'язання поширювалися безпосередньо на Тайвань і Пескадорські острови. Водночас окремо йшлося про три групи прибережних островів: Цзіньмень, який контролював підходи до порту Амой на материку; Мацзу, розташований на шляху до порту Фучжоу; а також групу невеликих островів Дачень на північ від Тайваню, які перебували осторонь основного маршруту між островом і материковим Китаєм [22, р. 151–157; 24].

Відповідно до договору на Тайвані також було розміщено близько 10 тис. американських військовослужбовців [49].

Водночас укладення договору не означало готовності Вашингтона підтримувати прагнення Чан Кайши повернути контроль над материковим Китаєм. Під час остаточного узгодження та підписання документа державний секретар США Д. Ф. Даллес доклав зусиль, щоб мінімізувати можливі негативні наслідки дій нового офіційного союзника США. Зокрема, генералісимуму було відмовлено у праві контролювати американські військові контингенти, які могли розміщуватися на острові [22, р. 151–157].

У тексті договору йшлося лише про захист Тайваню та Пескадорських островів, тоді як так звані «прибережні острови», які Чан Кайши розглядав як можливий «трамплін» для повернення на материк, у документі навіть не згадувалися [22, р. 151–157].

Крім того, після підписання договору державний секретар США Д. Ф. Даллес і міністр закордонних справ Китайської Республіки Є. Гунчао обмінялися нотами, в яких наголошувалося на необхідності попереднього узгодження будь-яких дій, що здійснювалися сторонами. Передусім це стосувалося можливих агресивних дій гомінданівських сил проти материкового Китаю [22, р. 151–157].

Загальний рівень недовіри до гомінданівського режиму, характерний для адміністрації Д. Ейзенхауера наприкінці 1954 р., добре відображає директива РНБ № 5441, ухвалена у зв'язку з підписанням ДВО. Документ під назвою «Політика США щодо Тайваню і уряду Республіки Китай» містив положення про необхідність вжиття Сполученими Штатами заходів для недопущення наступальних операцій військ Гоміндану проти КНР, за винятком санкціонованих президентом США дій у відповідь [22, р. 151–157].

У відповідь на укладення договору про взаємну оборону КНР продовжила військові дії проти прибережних островів, що перебували під контролем Китайської Республіки. 8–12 лютого 1955 р. відбулася евакуація військовослужбовців і цивільного населення з острова Дачень на Тайвань, оскільки після захоплення Іцзяншаню його подальша оборона ставала неможливою.

У січні 1955 р. НВАК знову перейшла в наступ [49]. Керівництво КНР вирішило тимчасово не атакувати Цзіньмень і Мацзу, зосередивши увагу на захопленні менших та віддалених від Тайваню островів. 18 січня 1955 р. було захоплено Іцзяншань, під час боїв за який загинуло понад тисячу гомінданівських військовослужбовців. Цей успіх НВАК фактично створив передумови для подальшого захоплення острова Дачень, розташованого поблизу Іцзяншаню, оскільки його територія могла обстрілюватися з уже захопленого острова [49].

Події в Тайванській протоці викликали серйозне занепокоєння міжнародного співтовариства, оскільки конфлікт потенційно міг перерости у ядерну війну. Саме в цей період тайванська проблема почала сприйматися як питання, що виходить за межі двостороннього протистояння КНР і Китайської Республіки та становить загрозу для міжнародної безпеки. Збройне протистояння між КНР і Китайською Республікою у разі активного втручання США або СРСР могло спричинити нову масштабну війну [22, р. 151–157].

У січні – на початку лютого 1955 р. за ініціативою наддержав було здійснено кілька спроб використати механізми ООН для зниження напруженості. Зокрема, Нова Зеландія, діючи відповідно до вказівок, отриманих із Лондона та Нью-Йорка, винесла питання припинення бойових дій на розгляд Ради Безпеки ООН [22, р. 151–157; 49].

Своєю чергою, СРСР запропонував власний варіант резолюції, який передбачав засудження дій США та вимогу виведення гомінданівських військ із прибережних островів [49].

Однак жодна з цих резолюцій не отримала необхідної кількості голосів. 5 лютого Москва виступила з новою ініціативою щодо скликання конференції за участю всіх зацікавлених сторін, зокрема КНР і США. Пекін не підтримав цю пропозицію, посиляючись на те, що тайванська проблема є внутрішньою справою КНР і не може бути предметом обговорення на міжнародному форумі [24; 49].

Таким чином, можливості міжнародного співтовариства щодо безпосередньої участі у врегулюванні тайванського питання виявилися обмеженими. Водночас успішна операція НВАК із захоплення Іцзяншаню змусила адміністрацію Д. Ейзенхауера вжити термінових заходів. 24 січня президент звернувся до Конгресу зі спеціальним посланням, у якому обґрунтував необхідність надання йому широких повноважень для оборони Тайваню. 25 січня Конгрес ухвалив так звану «формозьку резолюцію», відповідно до якої президент США отримав повноваження самостійно ухвалювати необхідні рішення не лише щодо оборони Тайваню та Пескадорських островів, а й щодо «прилеглих територій» [22, р. 151–157; 49].

Спроби домогтися зниження напруженості здійснював і СРСР. У січні 1955 р. радянська дипломатія, яку очолював міністр закордонних справ В. Молотов, підтримувала позицію КНР щодо Тайваню, але водночас була зацікавлена в недопущенні прямого китайсько-американського зіткнення [22, р. 151–157].

За цих умов керівництво КНР почало демонструвати готовність до зниження напруженості. 23 квітня 1955 р. на Бандунзькій конференції Чжоу Еньлай заявив про готовність КНР вести переговори зі США щодо зниження напруженості, зокрема в Тайванській протоці [24; 49]. Після цього гостра фаза кризи поступово завершилася.

Своєю чергою, США ввели свій флот до Тайванської протоки, виконуючи зобов'язання за американо-тайванським договором про взаємну оборону 1954 р. Водночас Вашингтон переконував Чан Кайши передати КНР прибережні острови Цзіньмень і Мацзу. Однак лідер Китайської Республіки категорично відмовлявся від такого кроку, оскільки розглядав ці острови як зручний плацдарм для можливого контрнаступу гомінданівських військ на материкову частину Китаю [22, р. 151–157; 49].

2.3. Тайванська криза 1958 р. та розвиток міжнародних відносин у Тайванській протоці наприкінці 1950-х рр.

Попри невдачі попереднього періоду, комуністичне керівництво КНР продовжувало розглядати можливість силового встановлення контролю над Тайванем. У 1958 р. міжнародна ситуація спричинила нове загострення в Тайванській протоці. Цьому сприяла сукупність зовнішньополітичних та внутрішньополітичних чинників. По-перше, загальна напруженість у міжнародних відносинах посилилася після успішного запуску СРСР першого штучного супутника Землі в жовтні 1957 р., що засвідчило набуття Радянським Союзом нових можливостей у сфері міжконтинентальних балістичних ракет [22, р. 172–180; 24].

По-друге, влітку 1958 р. загострилася ситуація на Близькому Сході. 15 липня, відповідно до положень так званої «доктрини Ейзенхауера», до Лівану було введено американський військовий контингент чисельністю близько 14 тис. військовослужбовців.

По-третє, внутрішньополітична ситуація в КНР також сприяла загостренню. У 1958 р. Мао Цзедун потребував певного «зовнішнього фону» для реалізації масштабних радикальних перетворень у внутрішній політиці, зокрема політики «великого стрибка» та створення «народних комун».

23 серпня 1958 р. ближче до вечора артилерія КНР, зосереджена на Фуцзяньському фронті, одночасно розпочала інтенсивний обстріл прибережного острова Цзіньмень, де перебували гомінданівські війська. Близько 500 артилерійських стволів здійснювали вогонь по острову, внаслідок чого менш ніж за годину було випущено близько 20 тис. снарядів. 24 серпня НВАК продовжила обстріл гомінданівських позицій та за допомогою торпедних катерів почала атакувати транспортні судна, які перевозили військовослужбовців Китайської Республіки з острова Цзіньмень. Одне з великих транспортних суден противника було підбито. До 28 серпня по острову було здійснено понад 100 тис. артилерійських пострілів [22, р. 172–180; 49].

Події, які поставили світ перед загрозою нового масштабного військового конфлікту, в історичній та політичній літературі отримали назву «тайванської кризи» 1958 р.

Ще 11 серпня 1958 р., до початку масованих обстрілів Цзіньменя, Державний департамент США опублікував документ під назвою «Політика щодо невизнання китайського комуністичного режиму». Після обстрілів островів Цзіньмень і Мацзу Сполучені Штати, посиляючись на положення американо-тайванського договору про взаємну оборону 1954 р., заявили про готовність забезпечити прикриття прибережних островів та підтримати комунікації між Тайванем і цими територіями [22, р. 172–180].

До району Тайванської протоки із Середземного моря було перекинуто авіаносець «Ессекс» і чотири есмінці для посилення 7-го флоту США. Крім того, до району протоки направили кораблі з тихоокеанських портів США, серед яких перебували авіаносець «Мідуей» і важкий крейсер «Лос-Анджелес». Загалом у серпні–вересні 1958 р. в Тайванській протоці було сконцентровано близько 130 військових кораблів, у тому числі авіаносці, важкі крейсери, есмінці, підводні човни, а також десантні й транспортні судна. На озброєнні військово-морських сил перебувала ядерна зброя.

Одночасно було суттєво посилено американську військову авіацію на Тайвані. На острів у терміновому порядку перекидалися американські авіаційні підрозділи з Філіппін, Окінави та безпосередньо зі Сполучених Штатів. Із американських баз на Філіппінах та в Японії до району конфлікту також були направлені значні підрозділи морської піхоти чисельністю близько 3800 осіб із повним бойовим спорядженням [22, р. 172–180; 49].

Унаслідок цього в районі Тайванської протоки була створена найбільша після Другої світової війни концентрація військових сил. Американське військове командування також санкціонувало використання гомінданівськими військами керованих ракет «Сайдвіндер» у повітряних боях. 24 вересня в районі Веньчжоу провінції Чжецзян у результаті їх застосування було збито десять літаків НВАК. Загалом у період із 24 серпня

до 10 жовтня 1958 р. під час 14 повітряних боїв було знищено 30 китайських літаків.

Своєю чергою, 4 вересня уряд КНР оголосив про встановлення 12-мильної зони своїх територіальних вод. Це стало додатковим чинником загострення ситуації та збільшило ризик безпосереднього китайсько-американського військового зіткнення. Вашингтон заявив, що визнає лише тримильну зону, після чого розпочав організацію конвоїв.

Ситуація стала ще більш напруженою після того, як 9 вересня радянський уряд заявив, що агресія проти КНР розглядатиметься як напад на СРСР. Таким чином, світ знову опинився перед загрозою ядерного конфлікту [22, р. 172–180; 24].

Заяви радянського уряду стали важливим стримувальним чинником для американської адміністрації у її діях у Тайванській протоці. У КНР радянська позиція також була сприйнята позитивно. Зокрема, значення підтримки з боку СРСР підкреслювалося в телеграмі керівників КНР Мао Цзедуна, Лю Шаоци та Чжоу Еньлая від 10 жовтня 1958 р.

Водночас у Вашингтоні посилилися спроби переконати Чан Кайши відмовитися від контролю над «прибережними островами». На прес-конференції 30 вересня Дж. Даллес заявив, що в разі повного припинення обстрілів гомінданівські війська мають евакуюватися з Цзіньменя та Мацзу на Тайвань. Під час розмови з послом Китайської Республіки Джорджем Е. Дж. Даллес також наголосив, що, захищаючи «прибережні острови», Сполучені Штати опинилися в міжнародній ізоляції.

Однак, як і під час попередньої кризи 1954–1955 рр., Чан Кайши не погодився з аргументами американської сторони. Єдиного, чого Даллесу вдалося досягти, була домовленість із лідером Гоміндану про скорочення військового контингенту на Цзіньмені та Мацзу до 15 тис. осіб в обмін на американські гарантії постачання новітніх видів озброєнь.

Своєю чергою, у другій половині вересня китайське комуністичне керівництво почало знижувати інтенсивність обстрілів. Було оголошено про

припинення постійних обстрілів та їх проведення лише у непарні дні. У результаті блокада «прибережних островів» фактично припинялася, що усувало необхідність постійного використання американських конвоїв. 30 вересня з Центрального комітету КПК до штабу Східного військового округу КНР було направлено директиву, в якій зазначалося, що на той момент було доцільніше відкласти «звільнення» острова Цзіньмень від гомінданівських військ [24; 49].

6 жовтня напруженість була остаточно знижена після оприлюднення керівництвом КНР «Послання до тайванських співвітчизників». У документі зазначалося, що «звільнення» прибережних островів відкладається до моменту звільнення Тайваню, після чого воно мало відбутися «само собою» [24; 49].

Таким чином, головним результатом кризи 1958 р. стала подальша консервація тайванської проблеми. Безпосередні учасники протистояння – КНР і Китайська Республіка – унаслідок подій, що відбулися, лише зміцнили власні позиції. Мао Цзедун міг вважати позитивним результатом те, що йому вдалося загострити відносини між Вашингтоном і Тайбеєм та консолідувати китайське суспільство перед зовнішньою загрозою. Для Чан Кайши важливим було підтвердження готовності США виконувати союзницькі зобов'язання щодо Китайської Республіки. Крім того, під час кризи 1958 р. Пекінові не вдалося встановити контроль над жодною ділянкою території, що перебувала під владою Гоміндану. Армія Китайської Республіки продемонструвала свою боєздатність, а гомінданівське керівництво отримало можливість розраховувати на подальші поставки американського озброєння [22, р. 172–180; 64, с. 198–200].

Отже, у 1950-х рр. політика комуністичного Китаю щодо Тайваню була спрямована передусім на пошук можливості військового вирішення тайванської проблеми. Протягом цього десятиліття Пекін здійснив дві спроби силового вирішення питання, однак жодна з них не дала очікуваного

результату. Натомість ці події сприяли активізації та поглибленню відносин між Китайською Республікою на Тайвані та Сполученими Штатами.

Формування зовнішньополітичного курсу Китайської Республіки на Тайвані значною мірою визначалося стратегічними завданнями, які ставив перед собою Чан Кайши. Після поразки у війні з китайськими комуністами він зосередив міжнародні зусилля на забезпеченні підтримки з боку світового співтовариства з метою повернення контролю над материковим Китаєм. Особливе значення для нього мало збереження представництва Гоміндану в Раді Безпеки ООН, оскільки це створювало можливості для реалізації перспективи об'єднання Китаю під його владою.

Крім того, Чан Кайши намагався використовувати суперечності між наддержавами на початковому етапі «холодної війни», позиціонуючи себе як лідера боротьби проти поширення комунізму. Завдяки цьому він прагнув залучити США до реалізації власних політичних цілей та використати американське озброєння для боротьби з китайськими комуністами.

Разом із тим Чан Кайши не вдалося повністю реалізувати ці плани. Вашингтон не мав наміру безпосередньо втручатися у внутрішній конфлікт між китайськими політичними силами, оскільки це могло спричинити небезпечну ескалацію відносин із СРСР. Для американського керівництва значно важливішим було використання Тайваню як стратегічної опорної бази в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. США були готові співпрацювати з режимом Чан Кайши та надавати йому гарантії безпеки, що особливо чітко проявилось під час криз у Тайванській протоці 1954–1955 та 1958 рр. Водночас Білий дім не підтримував прагнення Тайбея відновити контроль над материковим Китаєм, оскільки вважав такий сценарій надзвичайно небезпечним.

Таким чином, Чан Кайши, незважаючи на статус одного з найважливіших союзників США в Азії, не мав достатнього впливу на американські політичні кола, щоб домогтися реалізації власної стратегії щодо

материкового Китаю. Фактично Вашингтон розглядав Тайвань передусім як важливий стратегічний плацдарм і опорний пункт у регіоні, забезпечуючи йому безпеку в межах власних зовнішньополітичних інтересів.

Отже, спроби КНР силовим шляхом встановити контроль над Тайванем у 1954 та 1958 рр. призвели до значного розширення участі США у тайванській проблемі та закріплення за Вашингтоном ролі гаранта безпеки режиму Чан Кайши. Для керівництва КНР стало очевидним, що на цьому етапі можливості виключно військового вирішення тайванського питання залишаються обмеженими.

2.4. Трансформація відносин КНР і США та міжнародний статус Тайваню в 1970–1990-х рр.

Міжнародна та військово-політична ситуація в Тайванській протоці почала поступово змінюватися наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. XX ст. унаслідок активізації дипломатичних контактів між США та КНР. Вашингтон почав переглядати попередній курс щодо Китаю, що сприяло поступовому послабленню напруженості у двосторонніх відносинах [66, с. 78–83]. Важливою подією стало прийняття 25 жовтня 1971 р. Генеральною Асамблеєю ООН резолюції № 2758, відповідно до якої законні права КНР в ООН були відновлені, а представники Тайваню усунуті від участі в організації [13]. Унаслідок цього міжнародне становище Тайваню суттєво ускладнилося.

Новий етап американо-китайського діалогу розпочався після візиту президента США Р. Ніксона до КНР у лютому 1972 р. За підсумками переговорів було опубліковано Шанхайське комюніке, в якому американська сторона визнала позицію китайців по обидва боки Тайванської протоки щодо існування лише одного Китаю та належності Тайваню до нього [19; 66, с. 78–83]. Подальшим кроком до нормалізації двосторонніх відносин стало прийняття США в грудні 1978 р. трьох основних умов КНР: припинення дипломатичних відносин із тайванською владою, анулювання договору про

спільну оборону та виведення американських військ із Тайваню [14; 66, с. 78–83]. 1 січня 1979 р. КНР і США офіційно встановили дипломатичні відносини. У відповідному спільному комюніке Вашингтон визнав уряд КНР єдиним законним урядом Китаю. Водночас нормалізація американо-китайських відносин не означала повної відмови США від підтримки Тайваню. Уже через кілька місяців після встановлення дипломатичних відносин Конгрес США ухвалив «Акт про взаємини з Тайванем» [15], який закріпив можливість продовження військово-технічного співробітництва з островом. Таким чином, американська політика щодо Тайваню фактично поєднувала визнання КНР із збереженням певних гарантій безпеки Тайваню [15; 65, с. 55–58].

Питання американських поставок озброєнь Тайваню залишалося одним із найбільш суперечливих аспектів двосторонніх відносин США та КНР. 17 серпня 1982 р. сторони опублікували третє спільне комюніке, відоме як «Комюніке від 17 серпня». У ньому Вашингтон заявив, що не має наміру проводити довготривалу політику продажу зброї Тайваню, а її кількість і якість не повинні перевищувати рівня поставок попередніх років [20; 65, с. 55–58]. Таким чином, у 1970-х рр. характер американо-китайських відносин зазнав принципових змін. У квітні 1969 р. США припинили патрулювання військових кораблів у Тайванській протоці. Під час візиту Р. Ніксона до КНР у 1972 р. Вашингтон визнав, що китайці по обидва боки Тайванської протоки дотримуються позиції про існування лише одного Китаю і належність Тайваню до Китаю, та заявив, що не оспорує цю позицію [19].

Нормалізація відносин між США та КНР негативно позначилася на міжнародному становищі Тайваню. У період від початку 1969 до початку 1972 р. кількість держав, які підтримували дипломатичні відносини з островом, скоротилася з 67 до 52, тоді як кількість держав, що визнали КНР, зросла з 46 до 72 [49; 65, с. 55–58].

Особливо важливим для міжнародного статусу Тайваню стало рішення Генеральної Асамблеї ООН від 25 жовтня 1971 р. про передачу

представництва Китаю в ООН, включно з місцем у Раді Безпеки, Китайській Народній Республіці. За відповідну резолюцію проголосували 76 держав, 35 виступили проти, 17 утрималися [13]. Втрата представництва в ООН змусила Китайську Республіку переглянути власний зовнішньополітичний курс. Одним із головних її завдань залишалося обґрунтування права представляти китайський народ на міжнародному рівні. Після втрати місця в ООН поступово виникла концепція «двох Китаїв», яка передбачала окреме представництво КНР і Тайваню в межах організації. Проте ця пропозиція не була підтримана ані китайськими комуністами, ані націоналістами [49; 68]. Китайська Республіка була змушена залишити ООН, однак не припинила спроб повернутися до організації. Із 1980 р. Тайбей щорічно проводив відповідні кампанії, апелюючи до принципу універсальності членства в ООН. До цих заходів залучалися дипломатичні союзники Тайваню, представники яких порушували питання його участі в роботі Генеральної Асамблеї [49; 68].

Водночас наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. унаслідок змін у політичному керівництві КНР почався процес поступового зближення між сторонами Тайванської протоки. Основою китайського підходу стало гасло «мирне об'єднання» та «одна країна – дві системи». Його складовими були принцип єдиного Китаю, можливість співіснування різних соціально-економічних систем, надання Тайваню широкого самоврядування після об'єднання та переважно мирний характер переговорного процесу [24; 65, с. 55–58].

Попри ці пропозиції, питання безпеки та політичного статусу Тайваню залишалося центральним у відносинах між сторонами. Із початку 1990-х рр. тайванське керівництво почало активніше рухатися в напрямі зміцнення власної міжнародної суб'єктності, водночас декларуючи «гнучку політику» щодо КНР. Цьому сприяли демократичні перетворення на острові, послаблення політичного впливу Гоміндану та прихід до влади Лі Денхуея [23, с. 63; 64, с. 198–204]. Такі тенденції викликали занепокоєння Пекіна [49].

Додатковим чинником загострення стала укладена в 1992 р. американсько-тайванська домовленість щодо продажу Тайваню винищувачів F-16, яку КНР сприйняла як свідчення непослідовності американської політики. Упродовж 1990-х рр. китайська сторона неодноразово порушувала питання щодо американських поставок озброєнь Тайваню [36, с. 104–109; 67, с. 428–434].

Водночас Пекін продовжував демонструвати готовність до політичного врегулювання. 30 січня 1995 р. Генеральний секретар ЦК КПК, Голова КНР Цзян Цземінь виголосив промову «Триваюче прагнення до возз'єднання Китаю», в якій сформулював вісім пропозицій щодо розвитку відносин між КНР і Тайванем [49]. Вони передбачали дотримання принципу «одного Китаю», розвиток неурядових економічних і культурних контактів, залучення представників різних політичних сил до консультацій, збереження економічної системи Тайваню, повагу до його традицій, гарантування способу життя населення острова та готовність до офіційної співпраці [49; 67, с. 428–434]. Попри дипломатичні ініціативи, напруженість між КНР і Тайванем поступово зростала та вилилася в кризу 1995–1996 рр. Її безпосереднім приводом стала поїздка президента Тайваню Лі Денхуея до США, зокрема до Корнельського університету [36, с. 104–109; 67, с. 428–434]. Пекін розцінив цей візит як спробу посилити міжнародний авторитет Тайваню. У відповідь було припинено низку контактів із США та Тайванем [36, с. 104–109]. Особливе занепокоєння КНР викликала промова Лі Денхуея в Корнельському університеті, яку Пекін сприйняв як крок до міжнародного утвердження Тайваню. У відповідь КНР провела масштабні військові навчання в Тайванській протоці із застосуванням ракет DF-15 поблизу тайванських портів і торговельних шляхів [36, с. 104–109; 67, с. 428–434].

Демонстрація сили викликала занепокоєння на Тайвані та у США. Під час перших прямих президентських виборів на Тайвані в 1996 р. КНР знову здійснила ракетні пуски, а адміністрація Б. Клінтона продемонструвала

готовність захищати острів. До Тайванської протоки було направлено авіаносець «Індепенденс» [36, с. 104–109; 67, с. 428–434].

Криза посилила недовіру до КНР у США та ускладнила проведення Вашингтоном збалансованої політики щодо Пекіна і Тайбея. Значний вплив на американський курс мала також позиція республіканської більшості в Конгресі [36, с. 104–109]. Водночас адміністрація Б. Клінтона не відмовилася від політики залучення КНР до міжнародної системи. Її метою було включення Китаю до міжнародних економічних і політичних структур як стабільної та відкритої держави, а також розширення економічних, політичних і культурних зв'язків між двома країнами [36, с. 104–109]. Важливим проявом цього курсу стала політика «трьох ні», проголошена Б. Клінтоном під час візиту до Китаю в 1998 р.: США не визнавали Тайвань незалежною державою, не підтримували концепцію «один Китай – один Тайвань» та виступали проти участі Тайваню в міжнародних організаціях, членство в яких передбачає державний статус [67, с. 428–434].

Економічний напрям також відіграв важливу роль у зближенні США та КНР. 10 жовтня 2000 р. Б. Клінтон підписав закон про надання Китаю режиму нормальних торговельних відносин на постійній основі. Вашингтон розглядав цей крок як важливу передумову подальшої інтеграції КНР у багатосторонню торговельну систему [67, с. 428–434]. Американський бізнес був зацікавлений у розширенні інвестицій та доступі до китайського ринку, що також сприяло підтримці відповідного законопроекту [67, с. 428–434].

Під час підписання закону Б. Клінтон наголошував на значенні участі Китаю у глобальній економіці та розвитку торговельних зв'язків для США, Азії та світової економіки [67, с. 428–434]. Водночас американська адміністрація не відмовлялася від контролю за виконанням КНР міжнародних зобов'язань, зокрема тих, що стосувалися Тайваню [67, с. 428–434].

Отже, розвиток тайванської проблеми з 1970-х рр. визначали кілька взаємопов'язаних чинників: активізація американо-китайських контактів

наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр., втрата Тайванем представництва в ООН, скорочення його дипломатичних можливостей та завершення «холодної війни». Нормалізація відносин між США та КНР, що передбачала визнання принципу «одного Китаю» та скорочення офіційного військового співробітництва Вашингтона з Тайбеєм, змусила Тайвань активізувати пошук міжнародної підтримки й домагатися повернення до ООН. Однак ці зусилля не дали бажаного результату, значною мірою через небажання США підтримувати кроки, які могли б негативно вплинути на відносини з КНР. Водночас завершення «холодної війни» та зміни у внутрішньополітичному розвитку Тайваню сприяли активізації контактів між Тайбеєм і Пекіном у межах концепції «одна країна – дві системи». Найбільшого розвитку ці контакти набули в економічній та культурній сферах, тоді як політичне зближення залишалося проблематичним. Оскільки США зберігали безпекові гарантії щодо Тайваню, у 1990-х рр. Тайбей дедалі обережніше ставився до політичного діалогу з КНР. Найбільш виразно суперечності між сторонами проявилися під час Тайванської кризи 1995–1996 рр.

2.5. Тайванська проблема у відносинах КНР, США і Тайваню на початку XXI ст.

На початку XXI ст. розвиток тайванської проблеми значною мірою визначався взаємодією США та КНР як провідних центрів сили в Східній Азії. Суперечності між Вашингтоном і Пекіном охоплювали питання демократії та прав людини, нерозповсюдження ядерної зброї та зброї масового знищення, протиракетної оборони й економічних відносин. Водночас саме тайванська проблема залишалася одним із найбільш чутливих питань двосторонніх відносин [48, с. 116–121; 67, с. 428–434]. У політиці адміністрації Дж. Буша-мол. щодо Тайваню можна виокремити чотири

періоди: від початку його президентства до середини 2001 р.; від другої половини 2001 р. до кінця 2003 р.; від кінця 2003 р. до президентських виборів на Тайвані в березні 2008 р.; та від березня 2008 р. до завершення президентства Дж. Буша-мол. у січні 2009 р. [48, с. 116–121; 51].

Першим серйозним випробуванням для нової адміністрації став інцидент 1 квітня 2001 р., коли американський розвідувальний літак EP-3 зіткнувся з китайським винищувачем над Південно-Китайським морем. Китайський пілот загинув, а пошкоджений американський літак здійснив вимушену посадку на острові Хайнань. Пекін розцінив політ як військову розвідку в межах своєї економічної зони, тоді як Вашингтон наполягав на праві здійснювати польоти в міжнародному повітряному просторі. Інцидент спричинив загострення відносин і припинення військових контактів між двома країнами [67, с. 428–434]. На цьому тлі США активізували військове співробітництво з Тайванем. 24 квітня 2001 р. адміністрація Дж. Буша-мол. схвалила найбільший із 1992 р. пакет американських озброєнь для острова, включно з підводними човнами [67, с. 428–434]. Президент США також публічно заявив про готовність допомогти Тайваню в разі нападу КНР [67, с. 428–434].

Зміна американського курсу відбувалася одночасно з політичними трансформаціями на Тайвані. У 2000 р. президентом став Чень Шуйбянь, представник Демократичної прогресивної партії. У своїй інавгураційній промові він заявив про намір зберігати статус-кво в Тайванській протоці, однак Пекін поставився до цих заяв із недовірою. Перемога ДПП свідчила про посилення політичних сил, орієнтованих на окремішність Тайваню. На парламентських виборах 2001 р. партія отримала 87 місць, тоді як Гоміндан – 46 [17, с. 7–11; 47, с. 4; 67, с. 428–434].

Додатковим подразником стали дозволені Вашингтоном транзитні зупинки Чень Шуйбяня під час його поїздок до Латинської Америки. Пекін розцінив це як крок, що шкодить американо-китайським відносинам. Навесні 2001 р. їх загострення досягло піку, проте вже влітку сторони почали

відновлювати контакти. США і КНР завершували переговори щодо вступу Китаю до СОТ, а представники американської адміністрації наголошували на прагненні до конструктивних відносин із Пекіном [35; 67, с. 428–434]. Після терористичних атак 11 вересня 2001 р. американська політика щодо КНР стала більш прагматичною. Вашингтон розглядав Китай як важливого партнера у боротьбі з тероризмом, зокрема через його розвідувальні можливості, вплив на Пакистан, статус постійного члена Ради Безпеки ООН та можливість сприяти американській присутності в Центральній Азії. Пекін, зі свого боку, прагнув використати антитерористичну співпрацю для покращення відносин із США та отримання поступок у тайванському питанні [67, с. 428–434]. Це поступово позначилося на американській позиції щодо Тайваню. До літа 2002 р. представники адміністрації Дж. Буша-мол. дедалі чіткіше заявляли, що США не підтримують незалежність Тайваню [67, с. 428–434]. Така риторика мала, зокрема, знизити занепокоєння Пекіна на тлі продовження військової співпраці Вашингтона з Тайбеєм [15; 67, с. 428–434].

У 2003–2004 рр. новим джерелом напруженості стали ініціативи Чень Шуйбяня щодо референдумів та перегляду конституції. Пекін очікував, що США стримуватимуть тайванське керівництво, і Вашингтон справді виступив проти проведення референдуму. Проте Чень продовжив просувати ідею нової конституції та посилення міжнародної суб'єктності Тайваню. У відповідь Пекін посилив риторику, пов'язуючи подібні кроки з ризиком війни [48, с. 116–121; 68]. На цьому тлі у 2005 р. КНР ухвалила Закон про протидію розколу держави. Вашингтон негативно оцінив цей крок як такий, що не сприяє миру та стабільності в Тайванській протоці [18; 48, с. 116–121]. Одночасно США протидіяли намірам окремих європейських держав скасувати ембарго на постачання зброї Китаю. Спільні китайсько-російські військові навчання 2005 р. також були сприйняті як демонстрація готовності Пекіна до силового сценарію щодо Тайваню [48, с. 116–121; 51].

У 2006 р. черговим джерелом напруженості стали плани Чень Шуйбяня щодо припинення діяльності Ради національного об'єднання та перегляду

конституційної системи. США виступили проти односторонньої зміни статус-кво і через дипломатичні контакти домагалися пом'якшення відповідних ініціатив. Одночасно американські стратегічні документи дедалі частіше характеризували Китай як потенційного військового конкурента США [48, с. 116–121; 51; 68].

У 2007 р. Чень Шуйбянь проголосив концепцію «чотирьох бажань», що передбачала незалежність, нову конституцію, економічний розвиток та зміну офіційної назви держави на «Тайвань» [48, с. 116–121; 68]. Наступного року він запропонував провести референдум щодо вступу Тайваню до ООН під цією назвою. Вашингтон виступив проти такої ініціативи [48, с. 116–121; 68]. Одним із наслідків стало загострення питання про американські поставки озброєнь Тайваню: Вашингтон відмовився від продажу 66 винищувачів F-16, але погодив постачання іншого озброєння на суму близько 2,2 млрд дол. [33; 46].

Наприкінці 2007 – на початку 2008 рр. напруженість проявилася вже безпосередньо у військово-політичній взаємодії США та КНР. Китайська влада кілька разів відмовляла американським військовим кораблям у заході до Гонконгу, а в листопаді 2007 р. виникло протистояння між американською авіаносною групою та китайськими кораблями. Напередодні президентських виборів на Тайвані США посилили військову присутність у регіоні, демонструючи готовність реагувати на можливе загострення [46; 51].

Третій період політики адміністрації Дж. Буша-мол. значною мірою визначався діяльністю Чень Шуйбяня. Вашингтону фактично довелося виконувати роль посередника між Пекіном і Тайбеєм, одночасно стримуючи прагнення тайванського керівництва до формального проголошення незалежності [48, с. 116–121; 64, с. 198–204]. Важливий поворот відбувся після перемоги на президентських виборах у березні 2008 р. представника Гоміндану Ма Інцзю. На відміну від попереднього керівництва, він орієнтувався на нормалізацію відносин із КНР [48, с. 116–121; 64, с. 198–204].

Визнання Ма Інцию «консенсусу 1992 р.» дозволило відновити після дев'ятирічної перерви діалог між напівофіційними представниками двох сторін. У 2008 р. було укладено низку угод щодо авіаційного та морського сполучення, туризму, поштової співпраці та безпеки харчових продуктів [52; 64, с. 198–204]. Цей курс продовжився підписанням у 2010 р. Рамкової угоди про економічне співробітництво, яка передбачала поступове скорочення торговельних тарифів [52]. Водночас економічне зближення не означало відмови Пекіна від силового сценарію. Закон про протидію розколу 2005 р. залишався чинним, а на материковій частині Китаю продовжували розміщуватися балістичні ракети, спрямовані проти Тайваню. Такий підхід у політичній літературі характеризувався як поєднання «батога і пряника» [18; 48, с. 116–121; 64, с. 198–204]. Політика США також залишалася суперечливою. У жовтні 2008 р. Вашингтон схвалив новий пакет озброєнь для Тайваню на суму близько 6,5 млрд дол., що призвело до тимчасового припинення військових контактів між США та КНР [33; 46]. Четвертий період його адміністрації був перехідним, оскільки США готувалися до зміни політичного керівництва і визначення подальшого курсу щодо Тайваню [48, с. 116–121; 51].

За президентства Ма Інцию відбулося подальше поглиблення контактів між Тайванем і КНР. У 2011 р. тайванське керівництво запропонувало принцип «спільного невизнання суверенітетів» та «взаємного невизнання права на владу», який мав створити основу для практичної взаємодії без остаточного вирішення питання суверенітету [52; 64, с. 198–204]. Це сприяло розвитку міжберегових консультацій і співпраці. Ма Інцию водночас наголошував на необхідності збереження статус-кво. Тайвань мав розвивати економічні зв'язки з материковим Китаєм, але не порушувати питання політичного об'єднання. Його позиція ґрунтувалася на формулі «трьох ні»: ні об'єднанню, ні незалежності, ні війні [48, с. 116–121; 64, с. 198–204]. Водночас Тайбей планував продовжувати закупівлі американського озброєння, не вступаючи у гонку озброєнь із КНР [33; 46].

Практичне зближення сторін поширилося і на питання безпеки. У 2011 р. Тайвань і КНР домовлялися про співпрацю у сфері ядерної безпеки та створення відповідного інформаційного механізму. Водночас продовжувалися домовленості щодо туризму та транспортного сполучення, зокрема прямого авіаційного сполучення між материком і островом [52; 64, с. 198–204].

Переобрання Ма Інцзю в січні 2012 р. засвідчило підтримку курсу на покращення відносин із материковим Китаєм і започаткувало новий етап у взаємодії КНР, Тайваню та США [48, с. 116–121; 64, с. 198–204].

Отже, на початку ХХІ ст. сформувалася складна модель взаємодії трьох сторін. КНР прагнула домогтися об'єднання з Тайванем, поєднуючи економічне зближення з військовим стримуванням. Тайвань намагався зберегти статус-кво, розширюючи міжнародні та економічні контакти. США, своєю чергою, підтримували обороноздатність острова, але не були зацікавлені ані в його формальній незалежності, ані в об'єднанні з КНР на умовах Пекіна [48, с. 116–121; 64, с. 198–204; 68].

У наступний період тайванське питання дедалі тісніше пов'язувалося із загальним посиленням конкуренції між США та КНР. Американські військово-політичні документи фіксували зростання військового потенціалу Китаю, розширення діяльності НВАК за межами країни та прагнення Пекіна посилити свій вплив на міжнародний порядок [16, с. 6, 9, 14]. Водночас Вашингтон не відмовлявся від прагнення залучати Китай до міжнародної системи та підтримувати відносини, засновані на правилах. У звіті Міністерства оборони США за 2020 р. наголошувалося на необхідності конструктивної взаємодії з КНР, зниження ризиків і створення механізмів комунікації, здатних запобігати перетворенню окремих інцидентів на кризу або військовий конфлікт [16, с. 16, 154].

Таким чином, американська політика поєднувала стримування військового посилення КНР із прагненням уникнути прямого конфлікту. Тайванська проблема при цьому залишалася одним із головних потенційних

джерел військової ескалації. Після 2020 р. суперечності між Вашингтоном і Пекіном посилювалися. Пандемія COVID-19 додатково погіршила політичне сприйняття Китаю в західних державах, а після початку повномасштабної російської агресії проти України у 2022 р. тайванська проблема набула ще більшого значення в контексті глобального суперництва [27; 32; 48, с. 116–121].

Особливо гостро це проявилось у серпні 2022 р. під час візиту спікерки Палати представників США Ненсі Пелосі до Тайваню. Пекін розцінив його як порушення принципу «одного Китаю» та заявив про можливі негативні наслідки для американо-китайських відносин [27; 31; 32]. У відповідь Вашингтон наголошував, що його політика щодо Тайваню не змінилася, а США виступають проти односторонньої зміни статус-кво силовими методами [31]. Після цього напруженість у Тайванській протоці зростає. Обидві сторони посилили військову активність і демонстрацію сили, що збільшило ризик випадкового переходу політичного протистояння у військову фазу. Американські військові оцінки 2021–2022 рр. свідчили про занепокоєння можливістю силового сценарію з боку КНР у перспективі найближчих років [26; 29; 48, с. 116–121].

США фактично дотримувалися політики збереження статус-кво: продовжували гарантувати безпеку Тайваню та постачати йому озброєння, але водночас не підтримували його формальну незалежність. Такий підхід давав Вашингтону можливість зберігати вплив на Тайбей і водночас уникати прямої конфронтації з Пекіном [15; 31; 48, с. 116–121]. Для КНР характерним було поєднання двох напрямів. З одного боку, Пекін розвивав економічні, культурні та гуманітарні контакти з Тайванем і пропонував мирне об'єднання. З іншого – зберігав військові можливості для силового сценарію, якщо, на його думку, буде поставлено під загрозу принцип «одного Китаю» [18; 24; 48, с. 116–121].

Таким чином, зовнішньополітичний курс Тайваню на початку ХХІ ст. значною мірою визначався необхідністю балансувати між двома потужними

центрами сили. Тайбей не міг повною мірою реалізувати ані курс на незалежність, ані курс на політичне об'єднання з КНР. Саме збереження статус-кво залишалося тією моделлю, яку найбільше підтримував Вашингтон, оскільки вона давала змогу одночасно гарантувати безпеку Тайваню, зберігати американську присутність у регіоні та уникати прямого конфлікту з КНР.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТАЙВАНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

3.1. Місце тайванської проблеми у змісті шкільного курсу всесвітньої історії

Визначення місця тайванської проблеми у шкільному курсі всесвітньої історії доцільно здійснювати насамперед на основі аналізу чинних на момент підготовки магістерської роботи навчальних програм, державних освітніх стандартів та рекомендованих підручників. Такий аналіз дає змогу встановити, чи передбачене безпосереднє вивчення проблеми в змісті шкільного курсу, з якими темами вона змістовно пов'язана та на якому етапі навчання можливе її найбільш доцільне опрацювання.

Зміст шкільної історичної освіти визначається відповідними державними стандартами та навчальними програмами. Для старшої школи на момент підготовки роботи основним документом, який регламентував зміст окремого курсу «Всесвітня історія», була навчальна програма для 10–11 класів, рекомендована Міністерством освіти і науки України наказом від 3 серпня 2022 р. № 698 [1, с. 171–184]. Програма передбачає вивчення всесвітньої історії на рівні стандарту та профільному рівні й охоплює основні події та процеси новітньої історії.

Безпосередній аналіз програми засвідчує, що тайванська проблема не виокремлена в ній як самостійна навчальна тема. Водночас її змістові передумови та основні етапи розвитку безпосередньо пов'язані з темами, передбаченими програмою. Насамперед ідеться про формування біполярного світу після Другої світової війни, розвиток країн Азії, міжнародні відносини в умовах «холодної війни», регіональні конфлікти, розвиток Китаю та трансформацію міжнародних відносин наприкінці XX – на початку XXI ст. Отже, відсутність окремого пункту, присвяченого Тайваню, не означає

відсутності можливостей для його вивчення в межах програмного матеріалу [1, с. 181–184].

Нормативні підстави для такого підходу визначаються також законами України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту» [8; 9], Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти [10] та Концепцією розвитку громадянської освіти в Україні [12]. Вони орієнтують освітній процес не лише на засвоєння знань, а й на формування компетентностей, необхідних для розуміння суспільних процесів, критичного опрацювання інформації та формулювання аргументованих суджень. Для визначення наступності між базовою та старшою школою враховано також Державний стандарт базової середньої освіти 2020 р. [11].

Особливо важливим для розуміння місця тайванської проблеми є зміст курсу всесвітньої історії 11 класу. У програмі для цього класу значна увага приділяється облаштуванню післявоєнного світу, розвитку держав Азії, Африки та Латинської Америки, міжнародним відносинам другої половини ХХ ст., а також трансформації світового порядку після завершення «холодної війни» [1, с. 171–184]. Саме в межах цих змістових блоків може бути розглянута тайванська проблема як один із прикладів тривалого міжнародно-політичного конфлікту, сформованого в умовах «холодної війни» та збереженого після її завершення.

Найбезпосередніше тайванська проблематика пов'язана з розділом 4 «Розпад колоніальних імперій. Країни Азії, Африки, Латинської Америки», у якому передбачено вивчення проголошення КНР, політики Мао Цзедуна, трансформаційних процесів у Китаї, розвитку Китаю на зламі ХХ–ХХІ ст. та сучасної геостратегії КНР [1, с. 181–182]. Програмні результати передбачають, зокрема, встановлення послідовності й синхронності подій у країнах Азії, використання карти як джерела інформації, порівняння основних тенденцій розвитку країн регіону та формулювання аргументованих суджень. Це створює можливість доповнити програмний матеріал відомостями про виникнення тайванської проблеми, її зв'язок із

завершенням громадянської війни в Китаї та подальшу еволюцію відносин між КНР і Тайванем.

Не менш важливим є розділ 5 «Міжнародні відносини», у межах якого учні мають розуміти причини, динаміку та наслідки «холодної війни», характеризувати її міжнародні кризи й конфлікти, простежувати перехід від біполярного до багатополярного світу та аналізувати сучасну геополітичну ситуацію [1, с. 183–184]. Серед орієнтовних тем практичних занять програмою запропоновано тему «Міжнародні відносини другої половини XX – початку XXI ст.: точки перетину інтересів» [1, с. 184]. Саме в межах такого практичного заняття тайванська проблема може бути використана як конкретний приклад перетину інтересів КНР, США і Тайваню.

Хронологічна логіка шкільної програми також відповідає періодизації, використаній у цьому дослідженні. Передумови тайванської проблеми пов'язані з подіями 1949 р. та утворенням КНР, а її подальший розвиток охоплює період «холодної війни» і наступні трансформації міжнародних відносин. Тому основний масив матеріалу може бути включений саме до курсу новітньої історії, передусім під час вивчення історії Китаю та міжнародних відносин другої половини XX – початку XXI ст.

Значення для визначення можливостей вивчення тайванської проблеми мають і модельні навчальні програми, які запроваджувалися в межах реформи Нової української школи. У 2023 р. Міністерство освіти і науки України рекомендувало модельні навчальні програми для громадянської та історичної освітньої галузі 7–9 класів, зокрема кілька варіантів модельної програми «Всесвітня історія. 7–9 класи» [2–4]. Їх аналіз важливий насамперед для визначення логіки формування історичних знань і навчальних умінь учнів до переходу до старшої школи.

У модельних програмах для 7–9 класів основна увага зосереджена на формуванні цілісного уявлення про історичний розвиток людства, встановленні причинно-наслідкових і хронологічних зв'язків, розумінні взаємозв'язків між історичними процесами в різних регіонах світу. Однак

тайванська проблема як окремий змістовий компонент у програмах цього рівня не представлена [2–4]. Це має логічне пояснення: основний матеріал, безпосередньо пов'язаний із формуванням та розвитком тайванської проблеми, належить до новітньої історії, яка вивчається у старшій школі.

Отже, у базовій школі створюється передусім необхідна історична та компетентнісна основа для подальшого розуміння проблеми. Учні опановують способи роботи з історичною інформацією, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і зіставлення історичних процесів, що дає можливість у старшій школі перейти до більш конкретного розгляду подій другої половини ХХ ст. Відповідно, спеціальне введення тайванської проблеми до змісту 7–9 класів не є необхідним, тоді як її використання як додаткового матеріалу на відповідних уроках може залежати від навчальної програми та рішення вчителя [2–4; 11].

Більш виразні можливості для системного розгляду проблеми відкриває курс всесвітньої історії 11 класу. Аналіз рекомендованих підручників цього періоду підтверджує, що їхня структура загалом відповідає програмній логіці, проте тайванська проблематика представлена переважно в контексті ширших тем і не розглядається як цілісний наскрізний історичний сюжет.

Так, у підручнику О. В. Гісема та О. О. Мартинюка «Всесвітня історія» для 11 класу рівня стандарту курс розпочинається з тем, присвячених створенню нової системи міжнародних відносин та формуванню біполярного світу [5]. Надалі автори розглядають історію держав Азії та міжнародні відносини другої половини ХХ ст. У параграфі, присвяченому Китаю, висвітлено завершення громадянської війни, проголошення КНР, основні етапи розвитку держави та зовнішньополітичний курс Китаю; окремо коротко розглядається й тайванська проблема [5, с. 123–130]. Така структура створює можливість для включення матеріалу про Тайвань у контекст післявоєнного протистояння, формування КНР та розвитку американсько-китайських відносин. Водночас у структурі підручника немає окремого

параграфу, присвяченого історії тайванської проблеми як самостійному питанню.

Аналогічну ситуацію можна простежити в підручнику І. Я. Щупака для 11 класу рівня стандарту. Видання охоплює період від завершення Другої світової війни до сучасності та містить окремі тематичні блоки, присвячені облаштуванню повоєнного світу, «холодній війні», розвитку держав Азії та міжнародним відносинам [6]. Історія Китаю розглядається в окремому параграфі, де представлено його розвиток від проголошення КНР до початку XXI ст., а у характеристиці зовнішньої політики КНР згадано відносини з Тайванем [6, с. 149–156]. При цьому тайванська проблематика не оформлена як окрема наскрізна тема. Вона може бути пов'язана з вивченням історії Китаю, розвитку країн Східної Азії та міжнародних відносин, однак системного простеження формування проблеми від 1949 р. до початку XXI ст. підручник не містить.

Подібна ситуація характерна і для підручника О. В. Гісема та О. О. Мартинюка профільного рівня [7]. Його зміст передбачає більш поглиблене вивчення історії новітнього світу. У межах параграфу про Китай тайванську проблему розглянуто окремим підпунктом: подано її виникнення, основні етапи розвитку, зміну міжнародного становища Тайваню та політичні трансформації на острові [7, с. 125–129]. Водночас вона також не виділена в окрему тему курсу. Ширший обсяг навчального матеріалу та поглиблений характер профільного рівня створюють більше можливостей для її використання як додаткового або проблемного сюжету під час вивчення історії Китаю та міжнародних відносин.

До аналізу було залучено також підручник Т. В. Ладиченко для 11 класу рівня стандарту [55]. У параграфі «Китай» авторка висвітлює проголошення КНР, переміщення уряду Чан Кайши на Тайвань, подальший розвиток Китаю та його становище на початку XXI ст.; Тайвань згадується також у завданнях, спрямованих на формування предметних компетентностей [55, с. 87–91]. Окремий розділ підручника присвячено

міжнародним відносинам другої половини XX – початку XXI ст. [55, с. 116–129]. Отже, і в цьому виданні наявні змістові передумови для вивчення тайванської проблеми, однак вона не розглядається як самостійний цілісний сюжет.

Таким чином, аналіз навчальних програм і підручників дозволяє зробити кілька важливих висновків щодо місця тайванської проблеми у шкільному курсі всесвітньої історії.

По-перше, тайванська проблема не є самостійною обов'язковою темою чинної програми з всесвітньої історії для старшої школи. Відповідно, її вивчення не передбачає окремого обов'язкового навчального часу.

По-друге, це питання має безпосередні змістові зв'язки з програмним матеріалом. Формування проблеми пов'язане з історією Китаю після Другої світової війни, утворенням КНР і становленням біполярної системи. Подальша історія проблеми пов'язана з розвитком «холодної війни», американською політикою в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, нормалізацією відносин між КНР і США в 1970-х рр., розвитком Китаю наприкінці XX ст. та змінами міжнародної системи після завершення «холодної війни» [1, с. 181–184].

По-третє, аналіз підручників показує, що окремі елементи, необхідні для розуміння тайванської проблеми, уже представлені в навчальному матеріалі, але вони розосереджені між різними темами [5–7; 55]. Учень може отримати інформацію про КНР, США, країни Східної Азії, міжнародні відносини та «холодну війну», однак без спеціального узагальнення не обов'язково встановить безпосередній зв'язок між цими сюжетами та тривалим розвитком тайванської проблеми.

По-четверте, найбільш доцільним місцем для системного розгляду тайванської проблеми є курс всесвітньої історії 11 класу, оскільки саме його хронологічні та змістові межі охоплюють увесь основний період її формування і розвитку. У межах цього курсу проблема може розглядатися як додатковий тематичний сюжет під час вивчення Китаю або як проблемне

питання в межах розділу «Міжнародні відносини» та відповідного практичного заняття [1, с. 181–184].

Водночас включення тайванської проблеми до шкільного курсу не потребує механічного створення нової великої теми. Її доцільніше використовувати як наскрізний історичний сюжет, який дозволяє пов'язати кілька передбачених програмою питань. У такому випадку події 1949 р. можуть розглядатися в контексті утворення КНР та післявоєнного облаштування світу; тайванські кризи 1950-х рр. – у контексті «холодної війни» та регіонального протистояння; нормалізація китайсько-американських відносин у 1970-х рр. – під час вивчення міжнародних відносин цього періоду; а розвиток проблеми наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. – у межах тем про трансформацію міжнародної системи та розвиток Китаю.

Отже, аналіз навчальних програм та підручників дає підстави розглядати тайванську проблему як перспективний додатковий змістовий компонент курсу всесвітньої історії, а не як тему, яка суперечить чинній структурі шкільної програми. Її введення дозволяє поглибити вже наявний матеріал про Китай, США, «холодну війну» та міжнародні відносини і водночас забезпечує можливість розглядати один із тривалих конфліктів сучасної міжнародної системи в історичній динаміці. Саме це створює підстави для розроблення у третьому розділі магістерської роботи конкретних рекомендацій щодо доповнення шкільного курсу відповідним матеріалом та розроблення методичної моделі вивчення тайванської проблеми в 11 класі.

3.2. Методичні засади та дидактичний потенціал вивчення тайванської проблеми

Тайванська проблема має посісти помітніше місце у шкільному курсі всесвітньої історії не лише через її сучасну актуальність. Її навчальна цінність полягає в тому, що на прикладі одного історичного сюжету можна

простежити кілька важливих процесів новітньої історії: становлення Китайської Народної Республіки, наслідки громадянської війни в Китаї, логіку протистояння доби «холодної війни», зміну позицій США щодо КНР і Тайваню, роль ООН у міжнародних відносинах, демократичні перетворення на Тайвані та трансформацію системи міжнародних відносин наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Чинна на момент завершення дослідження навчальна програма «Всесвітня історія. 10–11 класи» вже створює для цього необхідне змістове поле. У 11 класі учні вивчають Китай у контексті післявоєнного розвитку Азії: проголошення КНР, політику Мао Цзедуна, трансформаційні процеси, Китай на зламі ХХ–ХХІ ст. і сучасну геостратегію КНР. Окремий розділ присвячено міжнародним відносинам другої половини ХХ – початку ХХІ ст., зокрема «холодній війні», переходу від біполярного до багатополярного світу та сучасній геополітичній ситуації [1, с. 181–184].

Методичне опрацювання такого матеріалу доцільно здійснювати на засадах компетентнісно орієнтованого навчання історії. У сучасній методичній літературі компетентнісний підхід пов’язується не лише із засвоєнням історичної інформації, а й з організацією діяльності учнів, аналізом різних джерел, встановленням причинно-наслідкових зв’язків, формулюванням та аргументуванням власних суджень [37; 50; 53; 56, с. 91–98; 60]. Такий підхід особливо відповідає характеру тайванської проблеми, оскільки її зміст потребує не механічного запам’ятовування подій, а розуміння позицій різних учасників та змін міжнародно-політичного контексту.

Отже, проблема полягає не у відсутності місця для тайванської проблематики в шкільному курсі. Навпаки, необхідні тематичні блоки вже наявні, але тайванська проблема може бути використана як змістовий міст між ними. Її доцільно вводити не як відірвану від програми додаткову тему, а як конкретний історичний приклад, що дозволяє пов’язати історію Китаю з історією міжнародних відносин [1, с. 181–184; 63, с. 111–115].

Особливо продуктивним є її включення під час вивчення повоєнного розвитку Китаю. Програма передбачає вивчення проголошення КНР, політики Мао Цзедуна та подальших трансформацій Китаю. Саме тут логічно коротко пояснити, чому в 1949 р. виникли два політичні центри китайського світу, чому уряд Китайської Республіки опинився на Тайвані та як це вплинуло на міжнародну ситуацію в Східній Азії. Без такого пояснення учень знає про створення КНР як окрему подію, але не бачить її безпосереднього зв'язку з виникненням тайванської проблеми [1, с. 181–182; 53; 60].

Другий важливий момент – вивчення «холодної війни». Чинна програма пропонує розглядати її через Берлінські кризи, Корейську та В'єтнамську війни, Карибську кризу, а також інші прояви міжнародної напруженості. Водночас серед орієнтовних тем практичних занять передбачено розгляд міжнародних відносин другої половини ХХ – початку ХХІ ст. як простору перетину інтересів. Тайванська протока цілком відповідає цій логіці. Її використання дозволяє показати, що «холодна війна» не обмежувалася Європою та протистоянням США і СРСР. В Азії вона поєднувалася з громадянськими та національними конфліктами, боротьбою за політичний контроль і суперництвом великих держав [1, с. 183–184].

Саме тому кризи в Тайванській протоці 1954–1955 та 1958 рр. доцільно використовувати як конкретний приклад міжнародної кризи доби «холодної війни». Учням не обов'язково запам'ятовувати всі військові операції чи дипломатичні деталі. Значно важливіше простежити причинно-наслідковий розвиток подій: протистояння між КНР і Тайванем спричинило залучення США, що, своєю чергою, створювало загрозу переростання локального конфлікту у ширше міжнародне протистояння та зумовлювало необхідність пошуку дипломатичних і політичних способів стримування подальшої ескалації. Такий підхід допомагає зрозуміти сам механізм функціонування міжнародної системи в умовах біполярного протистояння. Організація навчання через встановлення причинно-наслідкових зв'язків, постановку

проблемних питань і дослідницьку діяльність відповідає сучасним підходам до розвитку історичного та критичного мислення учнів [43; 58; 61].

Не менш важливо звернути увагу на 1970-ті рр. Цей період дає можливість показати учням, що міжнародна політика не є незмінною. США, які тривалий час підтримували Тайвань у протистоянні з КНР, почали нормалізацію відносин із Пекіном. У 1971 р. представництво Китаю в ООН перейшло до КНР, а в 1979 р. США встановили з нею дипломатичні відносини. Водночас Вашингтон не припинив підтримку безпеки Тайваню. Саме на цьому прикладі учні можуть побачити складність зовнішньополітичного вибору держави, коли її стратегічні інтереси не збігаються повністю з позиціями союзника [13–15; 19].

Особливо цінним для шкільної історичної освіти є питання міжнародного статусу Тайваню. Воно дозволяє перейти від простого засвоєння подій до розуміння того, що політичний статус території, міжнародне визнання, фактичне самоуправління та представництво в міжнародних організаціях – не тотожні поняття. Це питання доцільно розглядати насамперед через резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 2758 та подальшу історію міжнародного представництва Тайваню [13; 34; 35]. Такий матеріал природно доповнює вивчення діяльності ООН та післявоєнного устрою світу і може бути використаний також для формування громадянської компетентності учнів [62].

Окремий методичний потенціал має історія Тайваню наприкінці ХХ ст. У шкільному курсі її доцільно не обмежувати характеристикою конфлікту з КНР. Важливо показати внутрішню трансформацію самого Тайваню: поступовий перехід від авторитарної політичної системи до демократії, формування нової політичної ідентичності та зміни підходів до відносин із материковим Китаєм [64, с. 198–204]. У такому разі учні краще розумітимуть, чому проблема, що виникла внаслідок подій 1949 р., у 1990-х – на початку ХХІ ст. набула нового змісту.

Цей аспект особливо важливий для уникнення спрощеного трактування теми. Тайвань не можна представляти лише як територію, навколо якої сперечаються КНР і США. Учням необхідно показати Тайвань як окремих учасник політичного процесу зі своєю історією, політичними силами та суспільними змінами. Водночас позицію КНР також потрібно пояснювати через її історичний та політичний контекст, а не зводити до однієї сучасної формули. США, своєю чергою, варто розглядати не лише як «захисника Тайваню», а як державу, яка протягом різних періодів змінювала співвідношення між підтримкою Тайбею та необхідністю зберігати відносини з Пекіном. Тому під час викладання теми доцільно відмовитися від готових оцінок і запропонувати учням зіставити позиції трьох учасників. Такий підхід відповідає завданням розвитку критичного мислення та формування здатності учнів працювати з різними позиціями й аргументами [50; 61; 62].

Наприклад, після опрацювання відповідних джерел можна поставити питання: чого прагне КНР; чого прагне Тайвань; чому США підтримують безпеку Тайваню, але водночас не підтримують його формальну незалежність; чому кожна зміна політики однієї сторони викликає реакцію інших. У такому форматі учень не просто отримує інформацію про конфлікт, а починає бачити систему взаємозалежностей. Проблемне формулювання завдань і необхідність аргументувати відповідь сприяють переходу від репродуктивного засвоєння матеріалу до аналітичної навчальної діяльності [38; 43; 61].

Для цього особливо доречно використовувати короткі фрагменти історичних документів, а не лише підручниковий текст. Наприклад, можна зіставити положення резолюції ООН № 2758 [13], «Акта про взаємини з Тайванем» [15], Шанхайського комюніке [19], Закону КНР про протидію розколу держави [18], офіційної позиції КНР [24] та заяв тайванського політичного керівництва [17; 23]. Завдання має полягати не у визначенні того, яка позиція «правильна», а у встановленні автора документа, часу його

створення, історичного контексту та аргументації. Робота з писемними історичними джерелами дає можливість організувати самостійну пізнавальну діяльність учнів та формувати вміння аналізувати походження, зміст і позицію автора документа [57; 58; 61].

Доцільно також пов'язати тайванську проблематику із сучасними подіями, але не перетворювати урок історії на обговорення поточної політики. Сучасна ситуація має виконувати роль завершального етапу: учні спочатку встановлюють історичні передумови, а потім намагаються пояснити, чому проблема залишається актуальною. Саме такий підхід відповідає логіці оновлення змісту шкільної історичної освіти, орієнтованої на встановлення зв'язків між історичними процесами й сучасністю [63, с. 111–115].

Практично тему можна розгорнути не як один перевантажений урок, а через кілька точок звернення до неї протягом вивчення новітньої історії. Спочатку – коротко пояснити виникнення проблеми під час вивчення КНР. Далі повернутися до неї під час «холодної війни», розглянувши кризи в Тайванській протоці. Під час вивчення міжнародних відносин 1970-х рр. – показати зміну відносин США та КНР і міжнародне становище Тайваню. Нарешті, у темах про світ наприкінці XX – на початку XXI ст. – розглянути демократизацію Тайваню, розвиток відносин двох берегів протоки та сучасну роль США. Такий підхід має ще одну перевагу: він не потребує механічного збільшення обсягу шкільної програми. Тайванська проблематика може бути інтегрована в уже передбачені програмою теми [1, с. 181–184]. Це особливо важливо, оскільки програма допускає для вчителя можливість у робочій програмі акцентувати увагу на окремих змістових елементах, доповнювати навчання практичними заняттями, навчальними проєктами та іншими видами самостійної роботи учнів [1].

Найбільш доцільною формою підсумкового опрацювання теми може стати проблемне практичне заняття на тему «Чому тайванська проблема залишається невирішеною?». Учні отримують короткі матеріали про 1949,

1954–1955, 1958, 1971, 1979, 1995–1996 рр. та початок ХХІ ст. і мають встановити, що змінювалося на кожному етапі, а що залишалося незмінним. Завершальним завданням може бути формулювання власного аргументованого висновку про те, чому історичний конфлікт, що виник понад сім десятиліть тому, продовжує впливати на міжнародні відносини. Методика практичних занять, дослідницьких завдань та розвитку критичного мислення створює для такої форми роботи відповідне дидактичне підґрунтя [41, с. 103–107; 54; 58; 61].

За наявності технічних можливостей окремі етапи роботи можуть бути доповнені цифровими й мультимедійними матеріалами. Наприклад, учням можна запропонувати роботу з інтерактивною картою Тайванської протоки, короткими відеофрагментами, електронною хронологією або елементами веб-квесту. Такі засоби доцільні лише за умови, що вони підпорядковані навчальному завданню й допомагають аналізувати історичний матеріал, а не замінюють його опрацювання [38; 44, с. 22–25; 45, с. 41–48].

Важливо також, щоб учитель не перевантажував учнів специфічною дипломатичною термінологією та другорядними деталями. Для шкільного курсу достатньо зосередитися на кількох вузлових питаннях: виникнення проблеми; роль США у її формуванні та збереженні; зміна міжнародного статусу Тайваню; політична трансформація острова; розвиток відносин КНР і Тайваню; сучасне значення проблеми. Така концентрація дозволяє зберегти історичну глибину без перетворення уроку на університетський курс міжнародних відносин. Відбір змісту має підпорядковуватися очікуваним результатам навчання та віковим можливостям учнів, а не прагненню перенести до шкільного курсу весь фактичний матеріал історичного дослідження [37; 50; 53; 60].

Отже, включення тайванської проблеми до шкільного курсу всесвітньої історії є доцільним передусім тому, що вона зв'язує між собою кілька тем, які учні традиційно вивчають окремо. Через її історію можна перейти від громадянської війни в Китаї до «холодної війни», від «холодної війни» – до

діяльності ООН і трансформації міжнародної системи, а від історії XX ст. – до пояснення сучасних міжнародних процесів. Чинна програма вже містить необхідні для цього змістові елементи – історію КНР, міжнародні відносини другої половини XX ст., перехід до багатопольного світу та сучасну геополітичну ситуацію. Тому методично виправданим видається не механічне введення ще однієї ізольованої теми, а цілеспрямоване доповнення вже наявного матеріалу тайванською проблематикою. Її вивчення дозволить учням краще зрозуміти не тільки історію Китаю і Східної Азії, а й принципи функціонування сучасних міжнародних відносин, складність територіальних і політичних конфліктів та те, як рішення, прийняті в середині XX ст., можуть визначати міжнародний порядок і в XXI ст.

3.3. Методична модель вивчення тайванської проблеми в 11 класі

На основі аналізу навчальної програми, шкільних підручників та сучасних методичних підходів до навчання історії доцільно запропонувати методичну модель вивчення тайванської проблеми в 11 класі. Її розроблення не передбачає введення до шкільного курсу окремої великої теми, яка потребувала б додаткового навчального часу. Як було встановлено у попередніх підрозділах, зміст тайванської проблеми безпосередньо пов'язаний із уже передбаченими програмою питаннями історії Китаю та міжнародних відносин другої половини XX – початку XXI ст. [1, с. 181–184]. Тому методична модель ґрунтується на інтегруванні відповідного матеріалу в чинний зміст курсу всесвітньої історії.

Найбільш доцільною формою цілісного опрацювання проблеми вважаємо практичне заняття для учнів 11 класу на тему «**Чому тайванська проблема залишається невирішеною?**». Таке формулювання орієнтує учнів не на просте відтворення хронології подій, а на з'ясування причин тривалого існування проблеми, змін позицій її основних учасників та взаємозв'язку між історичними подіями й сучасним міжнародним становищем Тайваню. Проблемний характер заняття відповідає компетентнісній спрямованості

сучасного навчання історії, що передбачає організацію активної пізнавальної діяльності учнів, роботу з різними видами інформації та формулювання аргументованих висновків [37; 38; 50; 60; 61].

Заняття доцільно проводити в межах розділу «Міжнародні відносини» після того, як учні вже опрацювали основні питання повоєнного розвитку Китаю. У такому разі вони мають необхідні попередні знання про завершення громадянської війни, проголошення КНР, особливості «холодної війни» та роль США у міжнародних відносинах другої половини XX ст. Водночас запропонована модель може бути використана й частинами: окремі її елементи доцільно вводити під час вивчення утворення КНР, криз доби «холодної війни», нормалізації американо-китайських відносин або сучасних міжнародних процесів. Така гнучкість дає можливість учителю враховувати конкретний розподіл навчального часу та рівень підготовки учнів [1, с. 181–184].

Метою заняття є формування в учнів цілісного розуміння причин виникнення та основних етапів розвитку тайванської проблеми, ролі КНР, Тайваню і США у її трансформації та причин збереження проблеми на початку XXI ст. Водночас заняття має сприяти розвитку здатності працювати з історичними документами, визначати позицію їх авторів, зіставляти різні погляди на одну проблему, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та формулювати обґрунтовані судження. Така спрямованість відповідає компетентнісному підходу до навчання історії та орієнтації шкільної історичної освіти на розвиток історичного й критичного мислення [43; 50; 56, с. 91–98; 60; 61].

Зміст заняття доцільно обмежити вузловими подіями, без яких неможливо зрозуміти логіку розвитку проблеми. До них належать завершення громадянської війни в Китаї та переміщення уряду Китайської Республіки на Тайвань у 1949 р.; Тайванські кризи 1954–1955 і 1958 рр.; зміна міжнародного представництва Китаю в ООН у 1971 р.; нормалізація американо-китайських відносин у 1970-х рр.; ухвалення «Акта про взаємини

з Тайванем» 1979 р.; демократична трансформація Тайваню та криза 1995–1996 рр.; зміни у відносинах між КНР і Тайванем на початку XXI ст.; загострення ситуації у Тайванській протоці у 2022 р. Такий відбір дозволяє зберегти хронологічну послідовність і водночас не перевантажувати учнів другорядними дипломатичними та військовими деталями.

Ключовим елементом запропонованої моделі є робота з історичними документами. Їх використання дає можливість перейти від пояснення проблеми вчителем до самостійного встановлення учнями позицій її основних учасників. Методика роботи з писемними історичними джерелами передбачає визначення походження документа, його автора або установи, часу створення, історичного контексту, основної позиції та аргументації [57]. Поєднання такої роботи із проблемними й дослідницькими завданнями створює умови для розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів [58; 61].

До джерельного пакета доцільно включити скорочені й адаптовані до навчальних потреб фрагменти кількох документів. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 2758 дає можливість простежити зміну міжнародного представництва Китаю у 1971 р. [13]. Шанхайське комюніке 1972 р. демонструє підхід США до принципу «одного Китаю» на етапі нормалізації відносин із КНР [19]. «Акт про взаємини з Тайванем» 1979 р. дає змогу з'ясувати, чому встановлення дипломатичних відносин між Вашингтоном і Пекіном не означало повного припинення американської підтримки Тайваню [15]. Офіційний документ КНР «Тайванське питання та об'єднання Китаю» відображає позицію Пекіна щодо статусу острова та перспектив його об'єднання з материковим Китаєм [24]. Позицію тайванської сторони можна представити за допомогою заяв Лі Денхуея [23] та інавгураційної промови Чень Шуйбяня [17, с. 7–11]. Для характеристики політики КНР на початку XXI ст. доцільно використати положення Закону про протидію розколу держави 2005 р. [18].

Саме зіставлення цих документів дозволяє реалізувати принцип багатоперспективності. Учні мають побачити, що одна й та сама історична проблема по-різному трактується КНР, Тайванем і США, а міжнародно-правові документи та рішення міжнародних організацій додають до неї ще один рівень аналізу. При цьому завдання вчителя полягає не в тому, щоб визначити для учнів «правильну» сторону конфлікту, а в тому, щоб допомогти їм встановити, якими історичними, політичними й правовими аргументами користується кожен учасник. Такий підхід особливо важливий під час вивчення сучасних і політично чутливих проблем, оскільки запобігає підміні історичного аналізу готовими політичними оцінками та сприяє розвитку критичного мислення [50; 61; 62].

На початку заняття доцільно актуалізувати попередні знання учнів коротким проблемним запитанням: **«Чому після завершення громадянської війни в Китаї у 1949 р. протистояння не завершилося, а перетворилося на міжнародну проблему?»** Учні мають пригадати утворення КНР, переміщення уряду Чан Кайши на Тайвань та загальний контекст початку «холодної війни». Доцільно використати карту Східної Азії, на якій учні визначають розташування КНР, Тайваню, Тайванської протоки, островів Цзіньмень і Мацзу, а також просторове положення регіону щодо Японії, Корейського півострова та Філіппін. Використання наочності в цьому випадку має не декоративний, а аналітичний характер: карта допомагає зрозуміти стратегічне значення Тайваню та географічні умови розвитку конфлікту [43].

Після актуалізації знань учитель стисло представляє хронологічну основу проблеми. Для цього достатньо визначити кілька ключових дат: 1949, 1954–1955, 1958, 1971, 1972, 1979, 1995–1996, 2000, 2005 та 2022 рр. Необхідність такого попереднього структурування зумовлена тим, що документи, з якими працюватимуть учні, створені в різні історичні періоди. Без розуміння послідовності подій учням буде складно пояснити, чому позиції сторін змінювалися.

Наступним етапом є безпосередня робота з джерелами. Її можна організувати індивідуально, у парах або невеликих групах залежно від кількості учнів та особливостей класу. Кожен учень або група отримує один чи кілька коротких документів та однаковий алгоритм аналізу: встановити автора або установу, що створила документ; визначити час і обставини його появи; сформулювати позицію щодо Тайваню; назвати основні аргументи; визначити, інтереси якої сторони відображає документ; зіставити його з іншими джерелами. Така організація роботи відповідає методиці використання історичних джерел і дослідницьких завдань у навчанні історії [57; 58].

Особливо важливо, щоб учні розрізняли фактичну інформацію й позицію автора. Наприклад, твердження документа КНР про належність Тайваню до Китаю має аналізуватися як офіційна позиція китайської держави [24], тоді як документи тайванського керівництва відображають інше бачення статусу острова [17; 23]. Так само «Акт про взаємини з Тайванем» слід розглядати не як нейтральний опис проблеми, а як документ американської політики [15]. Така робота формує вміння враховувати походження історичної інформації та відрізняти аргументацію учасників подій від встановлених історичних фактів.

Після аналізу документів доцільно перейти до їх зіставлення. Учням пропонується визначити, що залишалося незмінним у позиціях КНР, Тайваню і США, а що змінювалося залежно від міжнародної ситуації. Наприклад, позиція КНР послідовно ґрунтувалася на принципі «одного Китаю», хоча способи досягнення об'єднання та співвідношення мирних і силових засобів змінювалися [18; 24]. Політика США трансформувалася від прямої військово-політичної підтримки Китайської Республіки в умовах «холодної війни» до офіційного визнання КНР при одночасному збереженні неофіційних відносин і безпекової підтримки Тайваню [14; 15; 19; 20]. Політичний курс самого Тайваню змінювався разом із демократизацією

острова та формуванням нової політичної ідентичності [17; 23; 64, с. 198–204].

Одним із центральних завдань заняття має стати встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Учням можна запропонувати пояснити, як поразка Гоміндану у громадянській війні пов'язана з виникненням тайванської проблеми; як Корейська війна вплинула на політику США щодо Тайваню; чому Тайванські кризи посилили американську участь у регіоні; як нормалізація відносин США і КНР вплинула на міжнародний статус Тайваню; чому демократизація острова змінила характер проблеми; чому економічне зближення КНР і Тайваню не призвело до її політичного врегулювання. Саме робота з такими зв'язками переводить навчальну діяльність із рівня запам'ятовування подій на рівень їх пояснення [43; 50; 58; 61].

Для узагальнення матеріалу доцільно повернутися до проблемного питання, винесеного в назву заняття: **«Чому тайванська проблема залишається невирішеною?»** Відповідь учнів має спиратися не на одну причину, а на сукупність чинників. Серед них можуть бути названі різне бачення політичного статусу Тайваню сторонами конфлікту, історична спадщина громадянської війни, стратегічні інтереси США у Східній Азії, посилення КНР, внутрішньополітична трансформація Тайваню, питання міжнародного визнання та небезпека військової ескалації. Завдання вважається виконаним повноцінно тоді, коли учень не лише називає ці чинники, а пояснює взаємозв'язок між ними та підтверджує висновок конкретними історичними прикладами.

Завершальне завдання може передбачати коротку письмову аргументовану відповідь на питання: **«Чому нормалізація відносин між США і КНР у 1970-х рр. не призвела до вирішення тайванської проблеми?»** Інший можливий варіант – запропонувати пояснити, чому економічна взаємодія КНР і Тайваню на початку XXI ст. поєднувалася із збереженням політичного та військового протистояння. Такі завдання

дозволяють перевірити не обсяг запам'ятованої інформації, а здатність учня встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та аргументувати власне судження [50; 56, с. 91–98; 61].

Оцінювання результатів доцільно здійснювати за критеріями, зрозумілими учням до початку виконання підсумкового завдання. Пропонуємо враховувати шість складових: правильність використання історичних фактів; розуміння походження й контексту використаних джерел; здатність зіставити позиції КНР, Тайваню і США; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; використання конкретних доказів на підтвердження висновку; логічність і самостійність аргументації. Кожний критерій може оцінюватися від 0 до 2 балів, що дає максимальну оцінку 12 балів. Два бали означають повне й обґрунтоване виконання відповідного критерію, один бал – часткове виконання, нуль балів – його відсутність. Така система робить оцінювання прозорим і орієнтує учня на якість історичного міркування, а не на кількість відтворених фактів. Загальні принципи компетентнісного оцінювання відповідають сучасним підходам до навчання історії та громадянської освіти [50; 60; 62].

Для учнів, які потребують додаткової підтримки, модель може бути адаптована шляхом скорочення кількості документів, використання коротшої хронології та надання орієнтовних запитань до кожного джерела. Учнім із вищим рівнем підготовки можна запропонувати складніші завдання: порівняти формулювання американських документів 1972, 1979 і 1982 рр. [14; 15; 19; 20], простежити зміну риторики тайванського політичного керівництва [17; 23] або пояснити співвідношення між юридичним статусом, дипломатичним визнанням і фактичним самоуправлінням Тайваню [64, с. 198–204; 68]. Таким чином, модель допускає диференціацію без зміни її основної логіки.

За потреби окремі етапи заняття можуть бути перенесені в цифрове середовище. Учні можуть працювати з електронною картою, інтерактивною хронологією, цифровими копіями документів або виконувати невелике

пошукове завдання за принципами веб-квесту. Водночас цифровий інструмент має залишатися засобом реалізації конкретного історичного завдання. Його використання є методично виправданим лише тоді, коли допомагає встановити зв'язки між подіями, порівняти джерела або представити результати роботи [44, с. 22–25; 45, с. 41–48].

Запропонована модель може бути використана не лише як окреме практичне заняття. Її елементи можна розподілити між кількома уроками. Під час вивчення історії КНР учитель може використати карту і коротку хронологію подій 1949 р.; під час розгляду «холодної війни» – матеріал про кризи 1954–1955 і 1958 рр.; під час вивчення міжнародних відносин 1970-х рр. – резолюцію ООН № 2758, Шанхайське комюніке та «Акт про взаємини з Тайванем» [13; 15; 19]; під час аналізу сучасного світу – матеріали про демократизацію Тайваню, відносини двох берегів протоки та загострення 2022 р. [17; 26–32; 48, с. 116–121; 64, с. 198–204]. У такому форматі тайванська проблема виконує функцію наскрізного сюжету, який допомагає учням встановлювати зв'язки між різними розділами курсу.

Власне педагогічне дослідження в межах роботи мало проєктувально-аналітичний характер. Воно включало аналіз чинної навчальної програми, шкільних підручників і нормативних документів, узагальнення сучасних науково-методичних підходів та методичне моделювання. Його результатом стала методична модель вивчення тайванської проблеми в 11 класі, структура якої визначена відповідно до змісту курсу всесвітньої історії, вимог компетентнісного підходу, принципів проблемного навчання, роботи з історичними джерелами та розвитку критичного мислення учнів.

Практична цінність моделі полягає в тому, що вона може бути використана вчителем у різних форматах: як окреме проблемне практичне заняття, як сукупність фрагментів для кількох уроків або як основа для самостійної дослідницької роботи учнів. При цьому зміст моделі не виходить за межі програмної логіки курсу, а конкретизує і поглиблює вже передбачені

теми, пов'язані з історією Китаю, «холодною війною», міжнародними відносинами та сучасною геополітичною ситуацією [1, с. 181–184].

Оцінювання ефективності запропонованої моделі може бути предметом подальшої педагогічної апробації. Перспективним напрямом є її використання під час реального навчального заняття з подальшим аналізом виконання учнями джерельних, причинно-наслідкових та аргументаційних завдань. У межах цієї магістерської роботи основна увага зосереджена на теоретико-методичному обґрунтуванні моделі та розробленні конкретного дидактичного інструментарію для її практичного застосування.

Таким чином, запропонована методична модель передбачає поєднання програмного матеріалу з історії Китаю та міжнародних відносин, проблемного навчання, роботи з різнопозиційними історичними документами, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання аргументованих суджень. Її реалізація не потребує значного розширення чинної навчальної програми, оскільки тайванська проблематика інтегрується у вже передбачені змістові блоки курсу всесвітньої історії 11 класу. Водночас така модель дає можливість показати учням взаємозв'язок між подіями другої половини XX ст. і сучасними міжнародними процесами, розвивати вміння працювати з історичними джерелами та розглядати складну політичну проблему з урахуванням позицій різних учасників.

Вивчення тайванської проблеми в такому форматі має значення не лише для поглиблення знань про історію Китаю та міжнародні відносини. Воно створює умови для формування історичного мислення, критичного ставлення до інформації та здатності аргументовано оцінювати складні суспільно-політичні процеси. Саме поєднання історичного змісту з діяльнісними методами навчання дозволяє використати матеріал дослідження відповідно до завдань сучасної шкільної історичної освіти.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно розглянути процес формування та розвитку тайванської проблеми у відносинах між КНР, США і Тайванем у другій половині XX – на початку XXI ст., простежити основні етапи її трансформації та визначити можливості використання цієї проблематики у шкільному курсі всесвітньої історії. Важливість такого підходу зумовлена тим, що тайванська проблема не є ізольованим конфліктом між Пекіном і Тайбеєм. У різні періоди вона ставала складовою ширших міжнародних протистоянь, впливала на відносини КНР і США та відображала зміни у системі міжнародних відносин.

Аналіз джерельної бази та історіографії показав, що проблема має достатнє наукове та документальне забезпечення. Використані міжнародно-правові документи, офіційні матеріали КНР, США і Тайваню, виступи політичних діячів, наукові праці та матеріали преси дають змогу простежити як офіційні позиції сторін, так і зміни їхніх підходів до тайванського питання. Історіографія представлена працями українських і зарубіжних дослідників, у яких розглядаються історичні передумови проблеми, роль США та КНР, міжнародний статус Тайваню і розвиток відносин у трикутнику Пекін – Вашингтон – Тайбей. Методичну основу дослідження становлять праці з теорії та методики навчання історії, компетентісно орієнтованого навчання, роботи з історичними джерелами, розвитку історичного і критичного мислення учнів. Встановлено, що спеціальних методичних досліджень, присвячених вивченню тайванської проблеми у шкільному курсі всесвітньої історії, у залученій літературі немає, що зумовило необхідність поєднання загальних методичних підходів із конкретним історичним матеріалом теми. Водночас комплексне поєднання історичного та методичного аспектів дає можливість розглядати тайванську проблему не лише як предмет наукового дослідження, а і як важливу складову сучасної історичної освіти.

Формування сучасної тайванської проблеми безпосередньо пов'язане з подіями 1949 р., коли після перемоги комуністів у громадянській війні на материку було проголошено КНР, а уряд Китайської Республіки на чолі з Чан Кайши перемістився на Тайвань. Відтоді протистояння між Пекіном і Тайбеєм набуло міжнародного виміру. У 1950-х рр. його розвиток значною мірою визначався умовами «холодної війни» та активним залученням США. Тайванські кризи 1954–1955 і 1958 рр. засвідчили, що спроба військового вирішення питання могла перерости у значно ширший міжнародний конфлікт. Водночас саме ці події сприяли формуванню американсько-тайванських військово-політичних зв'язків і закріпленню Тайваню як важливого чинника безпеки у Східній Азії.

У 1970–1980-х рр. тайванська проблема зазнала істотної трансформації. Нормалізація відносин між КНР і США та зміна міжнародного становища КНР не усунули проблему Тайваню, а змінили механізми її розвитку. Пекін поступово поєднував вимогу об'єднання з пошуком політичних форм її реалізації, тоді як Вашингтон намагався зберігати баланс між визнанням КНР та підтримкою безпеки Тайваню. У цей період проблема остаточно перетворилася на складний елемент тристоронніх відносин, у якому позиція кожної сторони залежала не лише від безпосередніх відносин Пекін – Тайбей, а й від ширшої конфігурації міжнародних сил.

У 1990-х – на початку XXI ст. тайванська проблема залишалася одним із найбільш чутливих питань китайсько-американських відносин. Політичні зміни на Тайвані, посилення міжнародної ролі КНР та збереження американських зобов'язань щодо безпеки острова створили нову конфігурацію протистояння. Події початку XXI ст., а особливо загострення 2022 р., продемонстрували, що проблема не втратила свого значення і продовжує бути чинником регіональної та міжнародної безпеки. Її розвиток упродовж досліджуваного періоду показує, що характер тайванського питання змінювався: від переважно двостороннього протистояння між КНР і Китайською Республікою воно поступово перетворилося на складну

міжнародну проблему, у якій тісно переплітаються політичні, безпекові та геополітичні інтереси КНР, США і Тайваню.

Окремим результатом дослідження стало визначення місця тайванської проблеми у шкільному курсі всесвітньої історії. Аналіз навчальних програм і підручників показав, що окреме системне вивчення цієї проблеми не є достатньо представленим, хоча її передумови та окремі складові безпосередньо пов'язані з уже наявними темами шкільного курсу: завершенням громадянської війни в Китаї, утворенням КНР, «холодною війною», міжнародними відносинами другої половини XX ст. та розвитком міжнародних відносин на початку XXI ст. Отже, йдеться не про механічне додавання до програми ще однієї теми, а про змістовне розширення вже наявного історичного матеріалу.

Доцільність включення тайванської проблеми до змісту шкільної історичної освіти визначається передусім її значенням для розуміння причинно-наслідкових зв'язків у новітній історії. На її прикладі учні можуть простежити, як внутрішньополітичний конфлікт у Китаї перетворився на міжнародну проблему, як до нього були залучені США, чому локальне протистояння могло створити загрозу ширшого військового конфлікту та чому сторони були змушені шукати механізми стримування ескалації. Такий матеріал дає можливість відійти від фрагментарного запам'ятовування подій і розглядати історичний процес через взаємозв'язок причин, рішень, наслідків та позицій різних держав.

Результатом методичної частини дослідження стала розроблена модель вивчення тайванської проблеми в 11 класі, основою якої є проблемне практичне заняття «Чому тайванська проблема залишається невирішеною?». Модель передбачає роботу з різнопозиційними історичними документами, картографічним матеріалом і хронологією, зіставлення позицій КНР, США і Тайваню, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та формулювання учнями аргументованого висновку. Запропоновано також критерії оцінювання результатів роботи, можливості диференціації завдань і варіанти

використання окремих елементів моделі під час вивчення історії Китаю, «холодної війни» та міжнародних відносин другої половини XX – початку XXI ст. Отже, методична модель конкретизує можливості практичного використання результатів історичного дослідження у шкільному курсі всесвітньої історії.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що тайванська проблема має достатні історичні підстави та дидактичний потенціал для використання у шкільному курсі всесвітньої історії. Її вивчення дає змогу одночасно поглибити знання учнів про історію Китаю та «холодної війни», показати особливості розвитку міжнародних відносин у другій половині XX – на початку XXI ст. і сформувати цілісніше розуміння сучасного міжнародного порядку. Саме тому тайванська проблема може розглядатися як доцільний додатковий змістовий компонент шкільного курсу всесвітньої історії та показовий приклад того, як історичний конфлікт, інтереси великих держав і зміни міжнародної системи можуть протягом десятиліть визначати розвиток міжнародних відносин.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

I. Нормативно-методичні матеріали та навчальна література

1. Всесвітня історія. 10–11 класи : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту, профільний рівень). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ від 03.08.2022 № 698) [Електронний ресурс]. – Київ, 2022. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/typovi-programu-2-11/typova-osv-prohr-zzso-iii-stupenya-890.pdf>.

2. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В. Всесвітня історія. 7–9 класи : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ від 06.09.2023 № 1090).

3. Щупак І. Я., Посулько А. С., Бакка Т. В., Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Махонін О. О., Мелешенко Т. В., Павловська-Кравчук В. А., Піскарьова І. О., Худобець О. А. Всесвітня історія. 7–9 класи : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ від 16.08.2023 № 1001).

4. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М. Всесвітня історія. 7–9 класи : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ від 27.11.2023 № 1449).

5. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2019. 224 с.

6. Щупак І. Я. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 256 с.

7. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2019. 240 с.
8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
9. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 31. Ст. 226.
10. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF/ed20111123>.
11. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. Державний стандарт базової середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iplex.com.ua/doc.php?code=898-2020-%D0%BF>.
12. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р.

II. Офіційні публікації документів

13. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 2758 про відновлення всіх законних прав КНР в ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org/record/192054?v=pdf>.
14. Joint Communique on the Establishment of Diplomatic Relations between the United States of America and the People's Republic of China. January 1, 1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web-archives-2022.ait.org.tw/our-relationship/policy-history/key-u-s-foreign-policy-documents-region/u-s-prc-joint-communique-1979/index.html>.
15. Taiwan Relations Act: United States Code Title 22 Chapter 48 Sections 3301 – 3316/Enacted 10 April 1979 [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : <https://web-archive-2022.ait.org.tw/our-relationship/policy-history/key-u-s-foreign-policy-documents-region/taiwan-relations-act/index.html>.

16. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2020 Annual Report to Congress of office of the Secretary of Defense. 2020. 200 p.

17. Тайвань піднімається: до світанку наступаючої ери. Інавгураційна промова Президента Китайської Республіки Чень Шуйбяня. 20 травня 2000 року // Формоза. – 2000. – № 1. – С. 7–11.

18. Anti-Secession Law of the People's Republic of China. Adopted 14 March 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://md.china-embassy.gov.cn/eng/zgjj/200503/t20050314_2732280.htm

19. Joint Communiqué of the United States of America and the People's Republic of China (Shanghai Communiqué). February 28, 1972 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v17/d203>

20. US-PRC Joint Communiqué, August 17, 1982 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikisource.org/wiki/US-PRC_Joint_Communique,_August_17,_1982

III. Мемуари, щоденники, промови.

21. Бжезінський З. Велика шахівниця : американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнєв Бжезінський ; пер. з англ. О. В. Фешовець. – Харків : Фабула, 2018. – 288 с.

22. Kissinger H. On China. – New York : Penguin Press, 2011. – 586 p.

23. Президент Лі: суверенітет Китайської Республіки є беззаперечним // Свободный Китай. – 1998. – № 5. – С. 63.

24. Тайванське питання та об'єднання Китаю / Канцелярія у справах Тайваню, Прес-канцелярія Державної ради КНР. Серпень 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://th.china-embassy.gov.cn/eng/ztbd/AboutChina/Taiwan/200011/t20001115_1432938.htm

25. Brzezinski Z. U.S. Grand Strategy in an age of upheaval [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/136754/zbigniew-brzezinski/balancing-the-east-upgrading-the-west>

IV. Преса, періодичні видання.

26. Війна в Тайвані – малоймовірна, Китай обирає шлях економічної ескалації [Електронний ресурс] // АрміяInform. – 2022. – 6 серпня. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2022/08/06/vijna-v-tajvani-malojmovirna-kytaj-obyraye-shlyah-ekonomichnoyi-eskalacziyi/>

27. «Загострення» навколо Тайваню: упущені деталі [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2022. – 2 серпня. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/world/zagostrennya-navkolo-tayvanyu-upushcheni-detali-novini-svitu-11925999.html>

28. ВВП Тайваню у 2010 р. зріс на 10,47 %, що стало новим історичним рекордом за останні 23 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/newsline/show/vvp-tayvanya-v-2010-g-vyros-na-10-47-chto-stalo-novym-istoricheskim-01022011233500>

29. Військові кораблі США увійшли у Тайванську протоку вперше після візиту Пелосі [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2022. – 28 серп. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3559492-vijskovi-korabli-ssa-uvijšli-u-tajvansku-protoku-vperse-pisla-vizitu-pelosi.html>.

30. Візит Пелосі до країн Індо-Тихоокеанського регіону не передбачає відвідування Тайваню [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2022. – 31 липня. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3540556-vizit-pelosi-do-krain-indotihookeanskogo-regionu-ne-peredbae-vidviduvanna-tajvanu.html>.

31. Візит Ненсі до Тайваню: у трикутнику «двох Китаїв і США» вирішили не нервувати [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2022. – 4

серп. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3543243-vizit-nensi-do-tajvanu-u-trikutniku-dvoh-kitaiv-i-ssa-virisili-ne-nervuvati.html>.

32. Чому гризуться «азійські тигри», або Тайвань: від «Дикого поля» до технократичного антиКитаю [Електронний ресурс] // АрміяInform. – 2022. – 4 серпня. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2022/08/04/chomu-gryzutsya-azijski-tygry-abo-tajvan-vid-dykogo-polya-do-tehnokratychnogo-antykityayu/>.

33. Tandon Sh. U.S., China Discuss Weapons Sales to Taiwan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.defensenews.com/article/20110730/DEFSECT04/107300303/U-S-China-Discuss-Weapons-Sales-to-Taiwan>

34. World Health Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/en/>

35. World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org/>

V. Література

36. Американские специалисты о взаимоотношениях США и КНР // США. Экономика. Политика. Идеология. – 1996. – № 5. – С.104-109.

37. Баханов К. О. Теоретико-методичні засади трансформації сучасної шкільної історичної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. 43 с.

38. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 328 с.

39. Возна З., Ремех Т. Інтегровані курси з історії та громадянської освіти для 5 класу: теоретико-змістовий аналіз // Український педагогічний журнал. – 2022. – № 1. – С. 40–52.

40. Возна З. Формування м'яких навичок в учнів засобами змісту курсу «Громадянська освіта». Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2023. – Вип. 1. – С. 95–104.

41. Власов В. С. Методика проведення практичних занять з історії України в 7–9 класах [Електронний ресурс] // Історія. Правознавство: методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017/2018 навчальному році. – 2017. – С. 103–107. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714775/>.
42. Гупан Н. М. Яким має бути шкільний підручник історії в умовах війни і повоєнного часу // Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. С. 127–129.
43. Десятов Д. Л. Методика розвитку історичного мислення засобами наочності. – Харків : Вид. група «Основа», 2008. – 141 с.
44. Десятов Д. Використання веб-квесту як методу розвитку дослідницьких умінь учнів у процесі навчання історії // Історія в школі. – 2012. – № 9. – С. 22–25.
45. Дрібниця В. Використання відео- та мультимедійних матеріалів на уроках історії України та всесвітньої історії у 6–11 класах // Історія в школі. – 2007. – № 3. – С. 41–48.
46. Еженедельный обзор военно-технической информации «Монитор» №3, январь 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.armstrade.org/pages/main/magazines/weekly/monitor/6980/index.shtm>
47. Є прогрес // Голос України. – 2000. – 23 березня. – № 51 (2298). – С. 4.
48. Завада Я. І., Данчук Г. Д. Особливе становище Тайваню на міжнародній арені та його роль у протистоянні США та Китаю // Політикус. – 2022. – Вип. 5. – С. 116–121.
49. История Тайваньского вопроса // Международное радио Китая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.cri.cn/chinaabc/chapter10/chapter100601.htm???history=0&sample=4&ref=0>

50. Кришмарел В. Ю., Малієнко Ю. Б., Мацейків Т. І., Ремех Т. О. Актуальні питання компетентнісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї : методичний посібник [Електронний ресурс]. – Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. – 334 с. – Режим доступу: <https://undip.org.ua/library/aktualni-pytannia-kompetentnisno-orientovanoi-metodyky-navchannia-istorii-ta-hromadianskoi-osvity-v-litsej-metodychnyy-posibnyk>.
51. Киссинджер Г. США и Китай: сотрудничество вместо конфликта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archipelag.ru/authors/kissinger/library=2076>
52. КНР и Тайвань заключили Рамочное соглашение об экономическом сотрудничестве (ECFA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chinawindow.ru/?/ru/news/chn_tw_ecfa
53. Малієнко Ю. Б. Методика компетентнісно орієнтованого навчання всесвітньої історії у 7-му класі : методичний посібник [Електронний ресурс]. – Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2018. – 96 с. – Режим доступу: <https://undip.org.ua/library/metodyka-kompetentnisno-orientovanoho-navchannia-vsesvitnoi-istorii-u-7-mu-klasi-metodychnyy-posibnyk/>
54. Левітас Ф. Л., Салата О. О. Методика викладання історії : практикум для вчителя. – Харків : Основа, 2007. – 112 с.
55. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Київ : Генеза, 2019. – 160 с. – Режим доступу: <https://www.geneza.ua/sites/default/files/ebooks/11klas/Ladychenko.Vsesv.Ist.standard.11.pdf>.
56. Малієнко Ю. Б. Інтегрування ключових компетентностей у зміст історичної освіти в ліцеї [Електронний ресурс] // Український педагогічний журнал. – 2018. – № 4. – С. 91–98. – Режим доступу: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/456>.

57. Мисан В. О. Писемні джерела на уроках історії. 5–11 класи : навчально-методичний посібник. – Київ : Шкільний світ, 2009. – 99 с.
58. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України : методичний посібник [Електронний ресурс]. – Київ : Педагогічна думка, 2012. – 128 с. – Режим доступу: <https://undip.org.ua/library/doslidnytska-diialnist-uchniv-v-protsesi-navchannia-istorii-ukrainy-metodychnyy-posibnyk>
59. Набока, О. В. Формування політики США щодо Китаю в період розгортання «холодної війни» (друга половина 40-х – початок 50-х років XX століття) // Історичні і політологічні дослідження. – 2010. – № 1-2 (43-44). – С. 131–137.
60. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. – Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2018. – 208 с.
61. Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії : методичний посібник. – Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. – 250 с.
62. Ремех Т., Пометун О. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : методичний посібник. – Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. – 222 с.
63. Серова Г. В. Оновлення змісту шкільної історичної освіти в контексті євроінтеграції [Електронний ресурс] // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – 2022. – Спецвипуск. – Т. 2. – С. 111–115. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/733271>.
64. Теленко О. Особливості розвитку Тайваню як де-факто держави в сучасному світі // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. – 2022. – Вип. 40. – С. 198–204.
65. Шевчук О. В. Зміст, характер та шляхи врегулювання політичного статусу Тайваню у висвітленні американської політології 70–80-х років

XX ст. // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. – 2001. – Т. 19. – С. 55–58.

66. Шевчук О. В. Азіатська доктрина Р. Ніксона та її вплив на реформування відносин Вашингтон-Пекін-Тайбей у висвітленні американської політології 70-80-х років XX ст. // Наукові праці. – Т. 12. Політичні науки. – Миколаїв: МФ НаУКМА. – С. 78 – 83

67. Шевчук О. В. Тайвань у системі міжнародних відносин США–КНР на сучасному етапі // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип. 6. – С. 428–434.

68. Юрковский А.В. Конституционно-правовой анализ проблемы Тайваня; Практика функционирования политической системы и международные отношения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1124880>